

ΟΠΛΑ ΚΑΙ ΕΡΓΑΛΕΙΑ ΤΗΣ ΣΥΛΛΟΓΗΣ ΓΙΑΜΑΛΑΚΗ

Ἡ παροῦσα δημοσίευσις ἀποτελεῖ μέρος ἑνὸς γενικωτέρου προγράμματος δημοσιεύσεως τῶν κυριωτέρων ἀντικειμένων τῆς Ἀρχαιολ. Συλλογῆς Στυλ. Γιαμαλάκη. Ἦδη προέβην εἰς τὴν δημοσίευσιν τῶν μινωικῶν πινακίδων καὶ ἑνὸς μέρους τῶν μινωικῶν σφραγιδολίθων, τῶν πρισματικῶν¹. Δημοσιεύω ἔνταῦθα τὰ ὄπλα καὶ τὰ ἐργαλεῖα τῆς Συλλογῆς, περιλαμβάνουσα τὰ δύο ταῦτα εἶδη εἰς μίαν δημοσίευσιν ὡς συγγενῆ, λόγῳ τῶν κοινῶν αὐτῶν χαρακτηριστικῶν ὡς πρὸς τὴν ὕλην καὶ τὴν τεχνικὴν τῆς κατασκευῆς των, καὶ λόγῳ τῆς συγγενοῦς αὐτῶν χρήσεως².

Ἰδιαίτερον ἐνδιαφέρον παρουσιάζει ἡ ὁμὰς τῶν ὄπλων, καίτοι ἀντιπροσωπεύεται δι' ὀλίγων μόνον ἀντικειμένων. Περιλαμβάνει κυρίως ξίφη καὶ ἐγχειρίδια ποικίλων τύπων, κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἥττον συνήθων εἰς τὴν Κρήτην, αἰχμὰς δοράτων καὶ βέλη. Τὰ ὄπλα ταῦτα χρονικῶς ἀνάγονται εἰς δύο κατηγορίας· τούτων ἡ πρώτη περιλαμβάνει τὰ μινωικά, ἡ δὲ δευτέρα τὰ γεωμετρικά. Ὡς πρὸς τὴν ὕλην διαστέλλονται αἱ ομάδες τῶν χαλκῶν καὶ τῶν σιδηρῶν. Δυστυχῶς τὰ τελευταῖα εἶναι, λόγῳ τῆς ἰσχυρᾶς ὀξειδώσεώς των, ὄχι καλῶς διατηρημένα καὶ παρουσιάζουν τοὺς τύπους των ἠλλοιωμένους, ὥστε ἡ μελέτη καὶ περιγραφή των νὰ μὴ δύνανται νὰ εἶναι ἀπολύτως ἀσφαλεῖς.

Ἡ ὁμὰς τῶν ἐργαλείων, περιλαμβάνουσα κυρίως πελέκεις, σμίλας καὶ ἓνα ἀξιοσημεῖωτον διὰ τὸ μέγεθός του πρίονα, παρέχει μικρότερον ἐνδιαφέρον πρὸς τὰ ὄπλα. Πάντα σχεδὸν τὰ εἶδη τῆς ὁμάδος ἀνήκουν εἰς γνωστοὺς ἤδη τύπους.

Τὴν συστηματικὴν δημοσίευσιν τῶν ὄπλων καὶ ἐργαλείων δυσχεραίνει ὄχι ὀλίγον τὸ γεγονός, ὅτι μέχρι σήμερον δὲν ἐνεφανίσθη συνθετικὴ μελέτη διὰ τὴν κρητομυκηναϊκὴν χαλκουργίαν καὶ ὅτι καὶ τὸ ἐκ τῶν ἀνασκαφῶν ἢ ἐκ τυχαίων εὗρημάτων προελθὸν ὕλικόν δὲν ἔχει δημοσιευθῆ ἢ ἔχει δημοσιευθῆ ἀτελῶς. Εἰς συγγράμματα μὲ εὐρύτερα χρονικὰ καὶ τοπικὰ ὄρια, ἀναφερόμενα κυρίως εἰς τὴν Ἀνατολήν,

¹) «Κρητικά Χρονικά» Α' (1947), σσ. 391-392: Μινωικαὶ πινακίδες τῆς Συλλογῆς Γιαμαλάκη, καὶ Πίν. ΙΓ'-ΙΔ'. Αὐτόθι Γ' (1949), σσ. 60-84: Οἱ μινωικοὶ σφραγιδόλιθοι τῆς Συλλογῆς Γιαμαλάκη. Α) Πρισματικοὶ σφραγιδόλιθοι, καὶ Πίν. Α'-Γ'.

²) Ὁ Fl. Petrie εἰς τὴν εἰσαγωγὴν τοῦ ἔργου του Tools and Weapons ἐρμηνεύει πῶς κατ' ἴρχας τὸ αὐτὸ ἀντικείμενον ἐξεπλήρωνε ρόλον ὄπλου καὶ ἐργαλείου.

γίνεται βεβαίως λόγος διὰ τὴν μινωικὴν χαλκουργίαν, ἀλλὰ τὰ παρεχόμενα ἐκεῖ στοιχεῖα εἶναι λίαν ἀνεπαρκῆ διὰ νὰ βοηθήσουν μίαν συστηματικὴν δημοσίευσιν. Εἰς εἰδικώτερα ἔργα κυρίως ἐμελετήθησαν συστηματικώτερον τὰ ξίφη καὶ τὰ ἐγχειρίδια. Ἄλλὰ καὶ εἰς τὰ κυριώτερα τούτων, τὰ ἔργα τοῦ *N a u e* καὶ τοῦ *R e m o u c h a m p s*³ τὸ κεφάλαιον τῶν προελληνικῶν ὄπλων ἀποτελεῖ μᾶλλον προεισαγωγὴν εἰς τὸ κύριον θέμα.

Ἡ προέλευσις καὶ καταγωγὴ, ἡ ἀναγωγὴ εἰς τοὺς τύπους καὶ ἡ ἐξέλιξις τῶν τύπων τούτων, ἡ χρονολόγησις των, εἶναι τὰ κυρίως ἀπασχολοῦντα θέματα εἰς μίαν συστηματικώτεραν μελέτην τῶν ὄπλων καὶ ἐργαλείων, τοῦ προελληνικοῦ μάλιστα κόσμου. Ἄλλ' ἡ παροῦσα δημοσίευσίς δὲν δύναται νὰ παράσῃ ἀσφαλῆ στοιχεῖα διὰ τινὰ τῶν θεμάτων τούτων. Ἡ προέλευσις τῶν ἀντικειμένων μιᾶς Συλλογῆς, καὶ ἂν ἔχη ἀκόμη δηλωθῆ, δὲν δύναται νὰ θεωρηθῆ ἀσφαλῆς. Συχνὰ συμβαίνει νὰ ἀποσιωπᾶται ὁ τόπος τῆς εὐρέσεως ἢ ἀκόμη νὰ δηλοῦται σκοπίμως ἄλλος ἀντ' ἄλλου. Ἐνδιαφέρον ὅμως ἐμφανίζει ἡ ἀναζήτησις τῆς καταγωγῆς ἑνὸς τύπου, ὅταν οὗτος εἶναι γνωστὸς ἐξ ἀναλόγων ὠρισμένης περιοχῆς, ὅπως συμβαίνει μὲ ἓνα τῶν ἐγχειριδίων τῆς Συλλογῆς, τοῦ ὁποίου ὁ τύπος εἶναι γνωστὸς κυρίως ἐκ τῆς ἠπειρωτικῆς Ἑλλάδος. Ἡ ἀναγωγὴ εἰς ὠρισμένους τύπους, μάλιστα τῶν ξιφῶν καὶ ἐγχειριδίων, θὰ ἦτο δυνατόν νὰ γίνῃ βάσει τῶν κατατάξεων τοῦ *N a u e* καὶ τοῦ *R e m o u c h a m p s*, ἀλλ' αἱ κατατάξεις αὗται δὲν φαίνονται ἱκανοποιητικαὶ καὶ δὲν δύναται νὰ χρησιμεύσουν εἰς τὴν κατάταξιν ὅλων τῶν ὄπλων τῆς Συλλογῆς. Βάσει δὲ τόσον ὀλιγαριθμῶν ἀντικειμένων δὲν θὰ ἦτο δυνατόν νὰ ἐπιχειρήσῃ τις ἄλλην κατάταξιν. Ἐπροτίμησα ὅθεν νὰ ἀρκεσθῶ εἰς τὴν ἀπλὴν μελέτην τῶν καθ' ἕκαστα στοιχείων τῶν δημοσιευομένων, ὡς τῆς μορφῆς τῆς λεπίδος, τῆς ράχεως, τῶν ὤμων, τῆς λαβῆς, τοῦ τρόπου προσηλώσεως τῆς ἐπενδύσεως τῆς λαβῆς τῶν ὄπλων κλπ. καὶ νὰ ἐξαγάγω βάσει τούτων περιορισμένα συμπεράσματα. Προσπάθεια ἐξαγωγῆς συμπερασμάτων εὐρυτέρας κλίμακος θὰ ἦτο παράτολμος, ἀφοῦ μάλιστα πολὺ ἀπέχομεν ἀπὸ τοῦ νὰ διαθέτωμεν πλήρεις καὶ ἱκανοποιητικὰς δημοσιεύσεις⁴. Ἐπὶ τοῦ παρόντος δέ, οὐσιαστικὴν δυσχέρειαν διὰ τὴν μελέτην καὶ δημοσίευσιν ἀποτελεῖ τὸ γεγονός, ὅτι αἱ ἀρχαιότητες τοῦ Μουσείου Ἡρα-

³) *N a u e*, Die vorrömischen Schwerter aus Kupfer, Bronze und Eisen, 1903. *R e m o u c h a m p s*, Griechische Dolch — und Schwertformen, Leiden 1926.

⁴) Λίαν αἰσθητὴ εἶναι ἡ μέχρι σήμερον ἔλλειψις δημοσιεύσεως τοῦ μοναδικοῦ εἰς χαλκᾶ ἀντικείμενα, ἰδίως ξίφη καὶ πελέκεις, εὐρήματος τοῦ σπηλαίου Ἀρχαλοχωρίου.

κλείου παραμένουν εἰσέτι ἀπρόσιτοι διὰ τοὺς ἐπιστήμονας, μὴ γενομένης εἰσέτι τῆς ἐπανεκθέσεώς των. Εἶναι εὐνόητον ἀφ' ἑτέρου ὅτι καὶ εἰς τὸ ζήτημα τῆς χρονολογήσεως τῶν διαφόρων τύπων ὄπλων καὶ ἐργαλείων ἢ παροῦσα δημοσίευσις ἐλάχιστα δύναται νὰ συμβάλῃ, ἀφοῦ σπανίως ἀπὸ τὰ ἀντικείμενα μιᾶς Συλλογῆς προκύπτουν χρονολογικαὶ ἐνδείξεις. Ἡ χρονολόγησις ἐπομένως τῶν δημοσιευομένων, μάλιστα τῶν ὄπλων ἐστηρίχθη εἰς τὸν παραλληλισμὸν των πρὸς ἄλλα χρονολογημένα, γνωστὰ κυρίως ἐξ ἀνασκαφῶν, ὅμοια.

Ο Π Λ Α

Α. ΕΙΦΗ ΚΑΙ ΕΓΧΕΙΡΙΔΙΑ

1.—Ἄρ. Συλλογῆς 355 (Πίν. Γ').

Εἶφος ἢ ἐγχειρίδιον χαλκοῦν εἰς δύο τεμάχια. Διαστάσεις: Μῆκος 0,324, μῆκος λαβῆς 0,082, πλάτος ὠμων 0,05, πλάτος λαβῆς 0,017. Ἡ λεπίς, ἔχουσα σχῆμα πλησιάζον πρὸς τὸ τριγωνικόν, μειοῦται μᾶλλον ἀποτόμως κάτω τῶν ὠμων καὶ κατόπιν βαίνει πρὸς τὴν στρογγυλλουμένην αἰχμὴν ἀνεπαισθήτως μειουμένη. Εἶναι ἐλαφρῶς ἀμφίκυρτος, ἄνευ μέσης ράχεως. Οἱ ὠμοὶ πίπτοντες σχηματίζουν γωνίαν μικροτέραν τῶν 90°. Ἡ λαβὴ ἀποτελεῖται ἀπὸ μακρὰν γλώσσαν μετὰ μικρᾶς ὀρθογωνίου ἀπολήξεως μήκους 0,008 ἣτις φέρει μικρὰν ὀπὴν. Ἡ στερέωσις τοῦ καλύμματος τῆς λαβῆς ἐπετυγχάνετο διὰ τριῶν ἤλων κατὰ μῆκος τῆς γλώσσης καὶ δύο ἐπὶ τῶν ὠμων ὡς καὶ διὰ τοῦ ὀρθομένου πλαισίου τῆς λαβῆς καὶ τῶν ὠμων. Ἐκ τῶν ἰχνῶν ἐπὶ τῆς ὀξειδώσεως φαίνεται ὅτι ἡ λαβὴ κατέληγεν ἐπὶ τῆς λεπίδος εἰς εὐθεῖαν γραμμὴν, ἐνώνουσαν τὰ ἄκρα τοῦ πλαισίου τῶν ὠμων.

2.—Ἄριθ. Συλλογῆς 356 (Πίν. Γ').

Εἶφος βροχὴ ἢ ἐγχειρίδιον χαλκοῦν, εἰς σχετικῶς καλὴν κατάστασιν. Διαστάσεις: Μῆκος 0,365, μῆκος λαβῆς 0,08, πλάτος ὠμων 0,055, πλάτος λεπίδος κάτωθεν τῶν ὠμων 0,035. Πλάτος λαβῆς 0,02, μειούμενον πρὸς τὴν βάσιν κατὰ 0,002. Ἡ λογχοειδὴς λεπίς ἔχει ὠμούς διαμορφουμένους κατὰ τὸν σταυρόσχημον τύπον, ὅστις ἀναδεικνύεται διὰ τῶν βαθειῶν καμπυλῶν, αἱ ὁποῖαι ἀποτελοῦν τὴν μετάβασιν ἀπὸ τῶν ὠμων πρὸς τὴν λεπίδα. Ἡ τομὴ τῆς λεπίδος ἐλαφρῶς ἀμφίκυρτος, ἄνευ ράχεως. Ἡ λαβὴ ἀποτελεῖται ἀπὸ μακρὰν γλώσσαν μετὰ μικρᾶς ὀρθογωνίου καταλήξεως. Ἡ στερέωσις τῆς ἐπενδύσεως τῆς λαβῆς θὰ ἐπετυγχάνετο διὰ τοῦ ὀρθομένου πλαισίου, τὸ ὁποῖον περιβάλλει τοὺς ὠμούς καὶ τὰς δύο πλευρὰς τῆς γλώσσης. Ὅπαι δι' ἧλους ἐλλείπουν. Ἐκ τῶν ἰχνῶν ἐπὶ τῆς ὀξειδώσεως φαίνεται ὅτι ἡ λαβὴ κατέληγεν εἰς εὐθεῖαν γραμμὴν μεταξὺ τῶν ἄκρων τοῦ πλαισίου κάτω τῶν ὠμων.

3.—Ἀριθμὸς Συλλογῆς 357 (Πίν. Γ').

Ἐγχειρίδιον χαλκοῦν ἐπίμηκες, ἐφθαρμένον κατὰ τὰς ἀκμὰς. Διαστάσεις : Μῆκος 0,315, μῆκος λαβῆς 0,086, πλάτος ἄνω τμήματος λεπίδος 0,055, πλάτος λεπίδος πλησίον τῆς αἰχμῆς 0,035, πλάτος λαβῆς 0,02. Ἡ λεπίς πλατεῖα, εἰς σχῆμα γλώσσης· κυρτοῦται τόσον ἔλαφρῶς εἰς τὴν μέσην, ὥστε παρουσιάζει σχεδὸν ἐπίπεδον ἐπιφάνειαν. Οἱ εὐθεῖς ὤμοι καμπυλοῦνται κανονικῶς πρὸς τὰ κάτω. Ἡ λαβή, ἀποτελούμενη ἐκ τῆς μακρᾶς γλώσσης καὶ τῆς μικρᾶς καταλήξεως, ἡ ὁποία φέρει ὀπὴν, εἶχε, φαίνεται, ἐτένδυσιν ἡ ὁποία θ' ἐστερεώοντο δι' ἑνὸς ἤλου εἰς τὸ μέσον τῶν ὤμων καὶ διὰ τοῦ ὀρθουμένου πλαισίου, τοῦ περιβάλλοντος τὴν λαβὴν καὶ τοὺς ὤμους. Ἐκ τῶν ἰχνῶν ἐπὶ τῆς ὀξειδώσεως συμπεραίνεται ὅτι ἡ ἐτένδυσις κατέληγεν εἰς εὐθεῖαν γραμμὴν, ἣτις ἐνώνει τὰ ἄκρα τοῦ πλαισίου τῶν ὤμων.

4.—Ἀριθ. Συλλογῆς 358 (Πίν. Γ').

Ἐγχειρίδιον χαλκοῦν, εἰς καλὴν κατάστασιν διατηρούμενον. Διαστάσεις : Μῆκος 0,216, μῆκος λαβῆς 0,022, πλάτος ὤμων 0,047, πλάτος κάτωθεν τῶν ὤμων 0,035.

Ἡ λεπίς παρουσιάζει ἰδιότυπον σχῆμα, ἔχουσα τὰς πλευρὰς κοίλας κάτωθεν τῶν ὤμων, κυρτὰς περὶ τὸ μέσον καὶ εὐθείας καθ' ὅσον τείνουν πρὸς τὴν πλατεῖαν αἰχμὴν, κατὰ τὸ ἥμισυ δηλαδὴ τῆς λεπίδος. Οἱ ὤμοι καμπυλοῦνται κανονικῶς, ἡ δὲ ράχιν εἶναι ἐπίπεδος, καταλαμβάνουσα τὸ πλεῖστον τῆς λεπίδος — μὲ περιθώριον 0,004-0,005 — καὶ βαθμιαίως ἐξαφανίζεται καθ' ὅσον βαίνει πρὸς τοὺς ὤμους. Ἡ γλώσσα τῆς λαβῆς, μήκους 0,02, μειοῦται ἔλαφρῶς πρὸς τὰ ἄνω καὶ δὲν φέρει ὀπὴν δι' ἤλον. Δύο ἰδιόρρυθμοι ὀπαι ἐπιμήκεις, ἀποτελούμεναι ἑκάστη ἐκ τριῶν συνεχομένων κυκλικῶν τρημάτων, ἀνοίγονται ἐπὶ τῆς ράχεως εἰς ἀπόστασιν 0,06 ἀπὸ τῶν ὤμων. Τὰ ἴχνη τοῦ πέρατος τῆς ἐπενδύσεως ἐπὶ τῆς λεπίδος, καίτοι ἀμφίβολα, φαίνεται ὅτι σχηματίζουν εἰς τὸ κέντρον γωνίαν βαθεῖαν, τῆς ὁποίας αἱ πλευραὶ καμπυλοῦνται φθάνουν μέχρι τῆς ἀκμῆς εἰς τὸ ὕψος τῶν ὀπῶν.

5.—Ἀριθμ. Συλλογῆς 437 (Πίν. Γ').

Ξίφος χαλκοῦν εἰς τέσσαρα τεμάχια, τοῦ ὁποίου ἀπωλέσθη τὸ ἐν μικρὸν τμήμα τῆς αἰχμῆς. Ἰσχυρὰ ὀξειδώσις. Διαστάσεις : Μῆκος 0,415, πλάτος ὤμων 0,07. Ἡ ἐπιμήκης λεπίς, μειουμένη βαθμηδὸν κάτω τῶν ὤμων, φέρει ράχιν διήκουσαν μέχρι τῆς βάσεως τῆς λαβῆς, ἰσοπλατεῖαν, ἐξέχουσαν καὶ ἐπιπεδουμένην, πλάτους 0,11, ἣτις διακοσμεῖται διὰ δύο ραβδώσεων ἑκατέρωθεν ἐπιπέδου ταινίας. Οἱ ὤμοι ἀκολουθοῦν κατὰ τὴν διαμόρφωσιν τῶν τὸν σταυρόσχημον τύπον· ἡ μετάβασις ἀπὸ μὲν τῶν πτερυγίων πρὸς τὴν λεπίδα γίνεται διὰ πολὺ ἀνοιχτῶν καμπυλῶν, ἀπὸ δὲ τούτων πρὸς τὴν λαβὴν διὰ καμ-

πυλών τεινουσών προς διαγωνίαν διαμόρφωσιν. Ἡ λαβὴ ἀποτελεῖται ἐκ γλώσσης ἱκανῶς ἐπιμήκους, ἄνευ ἤλων, ἡ δὲ στερέωσις τῆς ἐπενδύσεως θὰ ἐξησφαλίζετο διὰ τῶν δύο ἤλων τῶν εὕρισκομένων κάτωθεν τῶν πτερυγίων καὶ διὰ τοῦ ἐλαφρῶς ὀρθουμένου πλαισίου, τὸ ὁποῖον περιβάλλει τοὺς ὄμους καὶ τὴν γλῶσσαν κατὰ τὰς δύο πλευράς. Εἰς τὴν μίαν τῶν ὀπῶν διατηρεῖται ὁ ἦλος, μικρὸς καὶ κυλινδρικός, ἄνευ κεφαλῆς.

6.—Ἀριθ. Συλλογῆς 500 (Πίν. Γ').

Ξίφος χαλκοῦν, τοῦ ὁποίου ἐλλείπει τὸ κάτω τμήμα τῆς λεπίδος καὶ ἡ λαβή. Διαστάσεις: Μῆκος σωζομένου τμήματος 0,332, πλάτος ὄμων 0,074. Τόπος εὐρέσεως: Χερσόνησος. Ἡ λεπίς μειουμένη βαθμιαίως, ἐνισχύεται εἰς τὸ μέσον δι' ἰσχυρᾶς ράχεως, ἰσοπλατοῦς, ἐξεχούσης καὶ ἡμικυλινδρικήσ, ἣτις φέρει λεπτὰς ραβδώσεις, πέντε τὸν ἀριθμόν. Οἱ ὄμοι ἀκολουθοῦν κατὰ τὴν διαμόρφωσιν τὸν κερατοειδῆ τύπον, διὰ τῆς ἀνορθώσεως τῶν πτερυγίων καὶ τοῦ σχηματισμοῦ βαθέων κόλπων μεταξὺ λαβῆς καὶ ὄμων. Πλαίσιον καμπτόμενον περιβάλλει τοὺς ὄμους. Ὅπαι ἤλων δὲν ὑπάρχουν εἰς τὸ σωζόμενον τμήμα· ἐὰν ὑπῆρχον εἰς τὴν γλῶσσαν δὲν δυνάμεθα νὰ εἴπωμεν. Ἐκ τῶν ἰχνῶν ἐπὶ τῆς ὀξειδώσεως συμπεραίνεται ὅτι ἡ ἐπένδυσις κατέληγεν εἰς εὐθείαν γραμμὴν, ἡ ὁποία ἐνώνει τὰ ἄκρα τοῦ πλαισίου.

7.—Ἀριθ. Συλλογῆς 415 (Πιν. Ε' 1).

Μικρὸν τμήμα ἐκ τῆς λαβῆς καὶ λεπίδος ἐγχειριδίου σιδηροῦ, λίαν ὀξειδωμένον. Διαστάσεις: Μῆκος 0,15. Τὸ ἄνω τμήμα τῆς λεπίδος, τὸ ὁποῖον καὶ μόνον σώζεται, εἶναι ἐλαφρῶς κυρτωμένον, ἡ δὲ λαβὴ ἔχει σχῆμα τριγωνικόν, κορυφούμενον εἰς γλωσσίδα ὠοειδῆ, ἀποκεκρουσμένην ἄνω. Ἐκ τῶν τριῶν τριγωνικῶς τοποθετημένων ἤλων διασφύζονται μόνον οἱ δύο, ὁ τῆς κορυφῆς καὶ ὁ εἰς τῆς βάσεως.

Β. Δ Ο Ρ Α Τ Α

8.—Ἀριθ. Συλλογῆς 319 (Πίν. Δ').

Αἰχμὴ δόρατος χαλκῆ, εἰς καλὴν κατάστασιν, ἀποκεκρουσμένη κατὰ τὸ ἄκρον τοῦ αὐλοῦ. Διαστάσεις: Μῆκος 0,488, διάμετρος τοῦ σωζομένου τμήματος τοῦ αὐλοῦ 0,028. Τόπος εὐρέσεως: Ἀξός. Ἡ αἰχμὴ τοῦ δόρατος λίαν ἐπιμήκης εἰς σχῆμα λογχοειδές, ἀπολήγον εἰς αἰχμὴν τριγωνικὴν ἀρκούντως ὀξειαν, φέρει ράχιν ἰσχυράν, σχήματος ἡμικυλινδρικοῦ, μετὰ λεπτῶν ραβδώσεων, πέντε τὸν ἀριθμόν, αἱ ὁποῖαι συνεχίζονται καὶ ἐπὶ τοῦ αὐλοῦ. Ἡ ράχιν ἀποτελεῖ συνέχειαν τοῦ αὐλοῦ ὅστις μειοῦται βαθμιαίως ἐφ' ὅσον τείνει πρὸς τὴν αἰχμὴν, οὕτως ὥστε ἡ λεπίς ἀποτελεῖται ἐκ τοῦ κωνικοῦ στελέχους, ἐν εἴδει σπονδυλικῆς στήλης, καὶ τῶν ἑκατέρωθεν τούτου πτερυγίων.

9.—Ἀριθ. Συλλογῆς 435 (Πίν. Δ').

Αἰχμή δόρατος χαλκῆ, εἰς ἀρίστην κατάστασιν. Διαστάσεις : Μῆκος 0,315, μῆκος αὐλοῦ 0,11, διάμετρος αὐλοῦ 0,025. Ὁ αὐλός, σχεδὸν κυλινδρικός, μειοῦται ἄνω καὶ συμπιέζεται καθ' ὅσον προχωρεῖ πρὸς τὴν λεπίδα, ἣτις ἔχει σχῆμα ἐπιμήκους λογχοειδοῦς φύλλου καὶ φέρει πλατεῖαν ἐπιπεδουμένην ράχιν, ἠπίως πρὸς τὰ ἄκρα βαίνουσαν. Τὸ ὄριον μεταξὺ αὐλοῦ καὶ λεπίδος εἶναι λίαν εὐδιάκριτον διὰ τοῦ σχηματισμοῦ καμπύλης ἀνοιχτῆς εἰς τὸ σημεῖον συναντήσεώς των. Ἡ σχισμὴ τοῦ αὐλοῦ ἔχει τὰ χεῖλη ἐνωμένα. Δύο ὄπαι, ἀντιδιαμετρικῶς τοποθετημένοι εἰς ἀπόστασιν 0,02 ἀπὸ τῶν χειλέων τῆς ὀπῆς, ἐχρησίμευον διὰ τὴν προσήλωσιν τῆς αἰχμῆς εἰς τὸν κοντόν.

10.—Ἀριθ. Συλλογῆς 436 (Πίν. Δ').

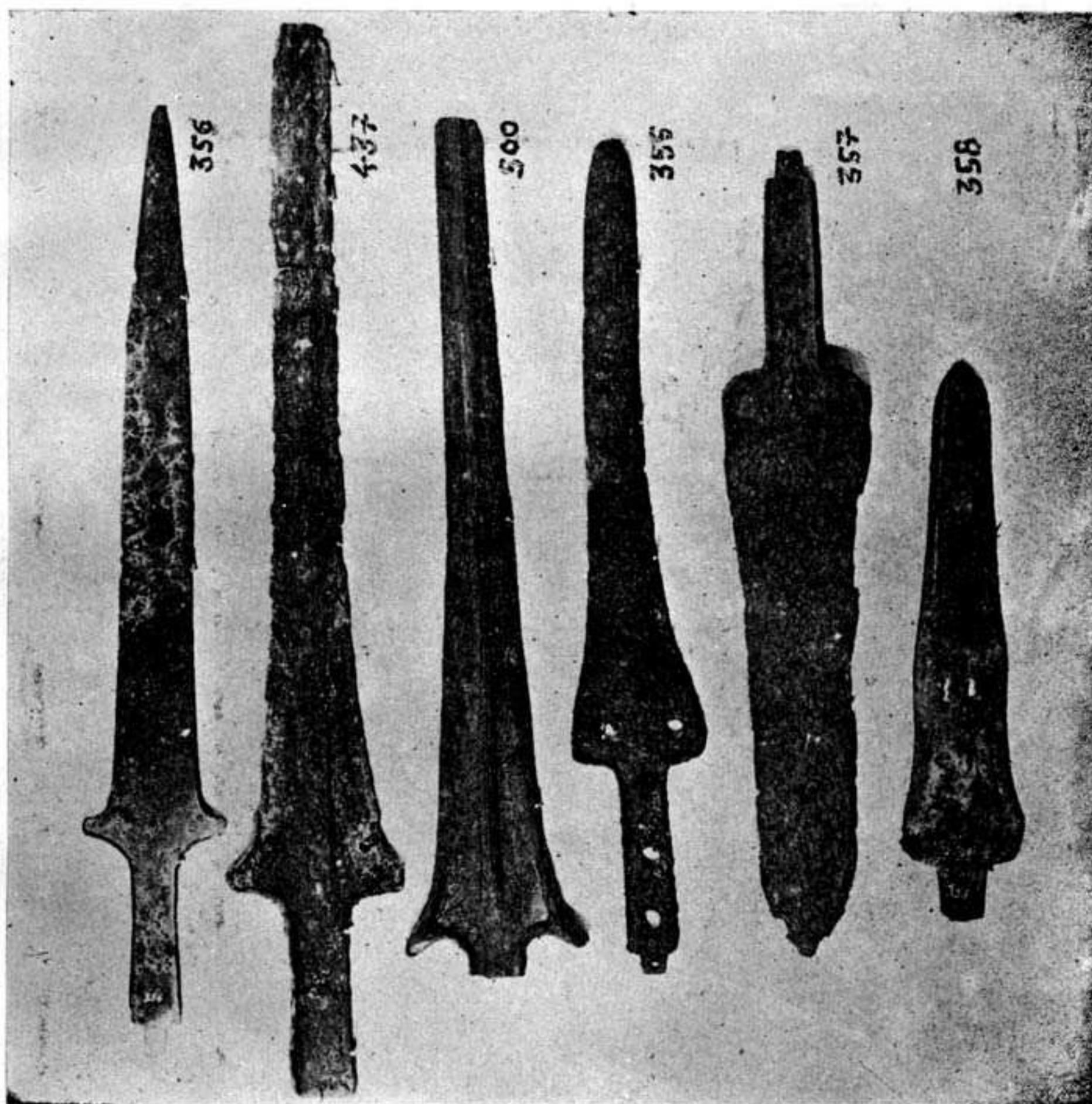
Αἰχμή δόρατος χαλκῆ, λίαν ὀξειδωμένη, τῆς ὁποίας ἐλλείπει τμῆμα τοῦ αὐλοῦ κατὰ μῆκος τῆς σχισμῆς. Διαστάσεις : Μῆκος 0,228, μῆκος αὐλοῦ 0,01, διάμετρος αὐλοῦ 0,03. Ὁ αὐλός σχεδὸν κυλινδρικός καὶ δυσαναλόγως μέγας ἐν συγκρίσει πρὸς τὴν λεπίδα, βαίνει βαθμηδὸν πρὸς αὐτήν, ὥστε δὲν ὑπάρχει σαφές ὄριον μεταξύ των. Ἡ λεπίς, φυλλόσχημος καὶ μᾶλλον ἐλλειψοειδῆς, φέρει πλατεῖαν ἐπίπεδον καὶ μόλις ἐξέχουσαν ράχιν. Ἐπὶ τοῦ αὐλοῦ ὑπάρχουν δύο ὄπαι ἀντιδιαμετρικῶς τοποθετημένοι διὰ τοὺς ἥλους καὶ ἡ συνήθης σχισμὴ.

11.—Ἀριθ. Συλλογῆς 508 (Πίν. Δ').

Αἰχμή δόρατος χαλκοῦ εἰς δύο τεμάχια, ἐλλιπῆς τοῦλάχιστον τὸ ἐν τρίτον καὶ ἀποκεκρουσμένη κατὰ τὸ ἄκρον τοῦ αὐλοῦ. Διαστάσεις : Μῆκος σωζομένου τμήματος 0,318, μῆκος αὐλοῦ 0,145, διάμετρος αὐλοῦ 0,03. Τόπος εὐρέσεως : Χερσόνησος. Ὁ κυλινδρικός αὐλός μειοῦται βαθμηδὸν καὶ συμπιέζεται εἰς τὸ σημεῖον εἰς τὸ ὁποῖον συνάπτεται πρὸς τὴν λεπίδα ἢ ὁποία ἔχει σχῆμα πλησιάζον τὸ τριγωνικόν· οἱ εὐθεῖς καὶ πίπτοντες ὄμοι σχηματίζουν γωνίας μεγαλυτέρας τῶν 90°, ἀφ' ἑνὸς πρὸς τὸν αὐλὸν καὶ ἀφ' ἑτέρου πρὸς τὰς πλευρὰς τῆς λεπίδος. Ἡ ράχιν πλατεῖα καὶ ἐπίπεδος, συνεχίζεται βαθμηδόν, ἐξαφανιζομένη ἐπὶ τοῦ αὐλοῦ. Ἡ σχισμὴ τοῦ αὐλοῦ, τῆς ὁποίας τὰ χεῖλη παραμένοον κλειστά, φαίνεται χαίνουσα πρὸς τὸ ἄνω τμῆμα. Εἰς τὸ διασωζόμενον τμῆμα τοῦ αὐλοῦ ὑπάρχει ὀπή ἢ ἀντίστοιχος θά ἀπεκρούσθη. Ἐπὶ τοῦ αὐλοῦ διακρίνεται διακόσμησις ἐξ ἐλαφρῶν παραλλήλων χαραξέων.

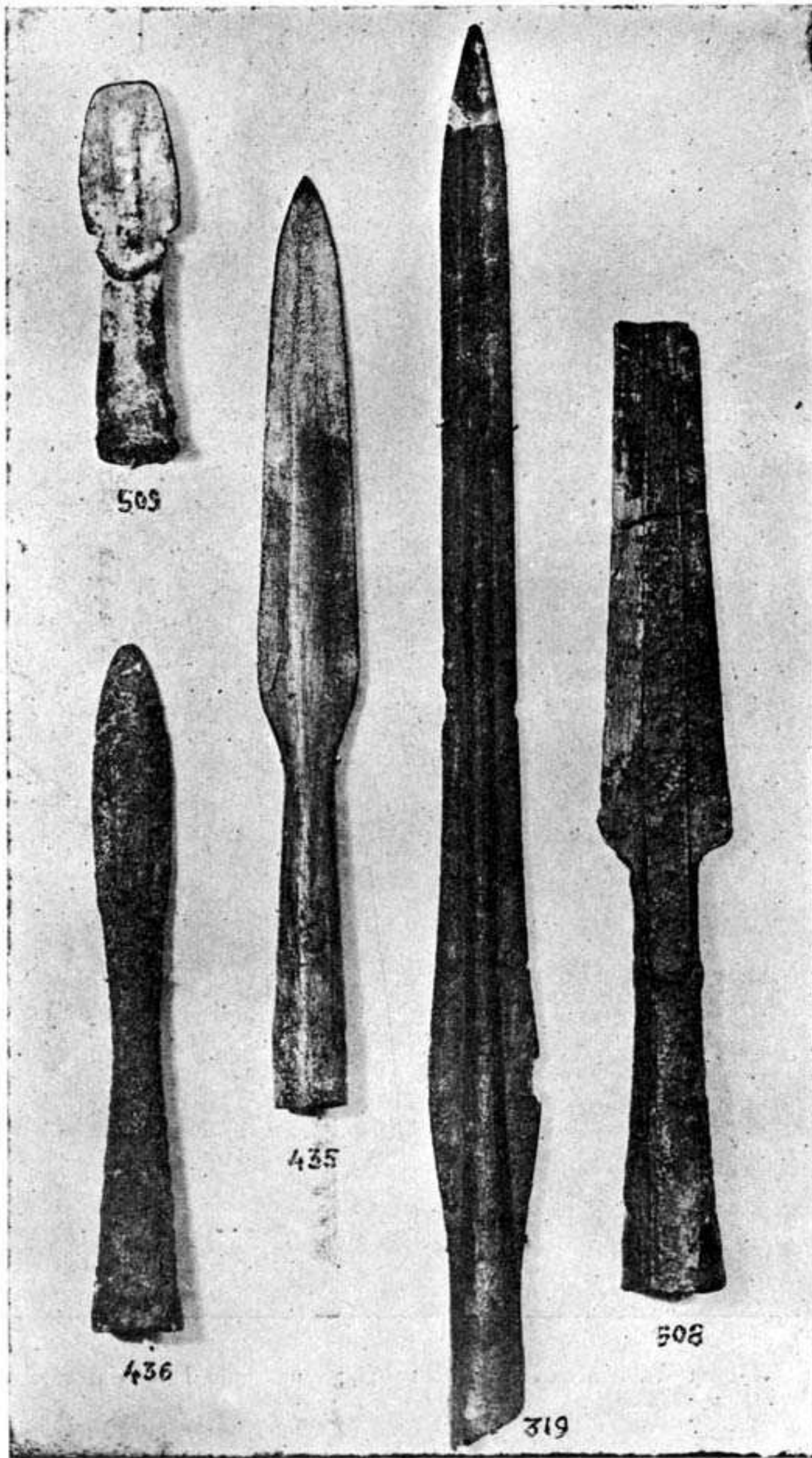
12.—Ἀριθ. Συλλογῆς 412 (Πίν. Ε' 1).

Αἰχμή δόρατος σιδηρᾶ, παραμορφωθείσα καὶ διασχιθεῖσα εἰς τὴν λεπίδα ἐκ τῆς ἰσχυρᾶς ὀξειδώσεως. Διαστάσεις : Μῆκος 0,235, μῆκος λεπίδος 0,145. Μέγιστον πλάτος λεπίδος 0,045. Ὁ κυλινδρικός αὐλός μειοῦται βαθμιαίως, ἡ δὲ μετάβασις πρὸς τὴν λεπίδα σχηματίζει ἀνοι-

Μινωικά ξίφη και έγχειρίδια της Συλλογής Γιαμαλάκη.

Χαλκαῖ αἱμαὶ δοράτων τῆς Συλλογῆς Γιαμαλόκη

κτὴν καμπύλην. Ἡ φυλλόσχημος λεπίς δὲν φέρει ράχιν. Ὅπῃ μάλιστα διακρινομένη εἰς τὸ ἄνω τμήμα τοῦ αὐλοῦ.

13.—Ἀριθ. Συλλογῆς 413 (Πίν. Ε' 1).

Αἰχμὴ δόρατος σιδηρᾶ, παραμορφωθείσα ἐκ τῆς ἰσχυρᾶς ὀξειδώσεως καὶ ἀποκεκρουσμένη τὸ ἄκρον τοῦ αὐλοῦ. Διαστάσεις: Μῆκος 0,145. Οὐδαμοῦ σώζεται ὁλόκληρον τὸ πλάτος. Ὁ αὐλὸς ἀποτελεῖ συνέχειαν τῆς ράχεως, ἡ δὲ λεπίς, σχήματος πλησιάζοντος τὸ ἔλλειψοειδές, βλαστάνει βαθμηδὸν ἐκ τοῦ αὐλοῦ.

14.—Ἀριθ. Συλλογῆς 414 (Πίν. Ε' 1).

Αἰχμὴ δόρατος σιδηρᾶ, ἰσχυρῶς ὀξειδωμένη καὶ ἀποκεκρουσμένη τὸν αὐλόν. Διαστάσεις: Μῆκος 0,125. Ἡ λεπίς, φυλλοειδῆς τὸ σχῆμα, βλαστάνει βαθμηδὸν ἐκ τοῦ αὐλοῦ, ὅστις ἀποτελεῖ συνέχειαν τῆς ράχεως.

15.—Ἀριθ. Συλλογῆς 416 (Πίν. Ε' 1).

Αἰχμὴ δόρατος σιδηρᾶ, ἰσχυρῶς ὀξειδωμένη καὶ ἔλλιπῆς τὸ ἄνω τμήμα τῆς λεπίδος. Διαστάσεις: Μῆκος 0,16, μῆκος τοῦ αὐλοῦ 0,09. Ἐκ τοῦ κυλινδρικοῦ αὐλοῦ βλαστάνει ἡ φυλλόσχημος λεπίς, ἡ ὁποία φέρει ράχιν, ἀποτελοῦσαν συνέχειαν τοῦ αὐλοῦ. Διακρίνεται ὅπῃ εἰς τὸ ἄνω τμήμα τοῦ αὐλοῦ.

16.—Ἀριθ. Συλλογῆς 417 (Πίν. Ε' 1).

Αἰχμὴ δόρατος σιδηρᾶ, ἰσχυρῶς ὀξειδωμένη καὶ κατεστραμμένη, τῆς ὁποίας ἔλλείπει ὁ αὐλὸς καὶ τμήμα τῆς λεπίδος. Διαστάσεις: Μῆκος 0,255. Ἡ λεπίς λίαν ἐπιμήκης καὶ λογχοειδῆς, διασώζει ἴχνη μόνον τῆς ράχεως.

17.—Ἀριθ. Συλλογῆς 418 (Πίν. Ε' 1).

Αἰχμὴ δόρατος σιδηρᾶ, εἰς δύο τεμάχια, λίαν ὀξειδωμένη, κυρτωθείσα κατὰ ταφικὸν ἔθιμον. Διαστάσεις: Μῆκος 0,40, πλάτος 0,027, μῆκος αὐλοῦ 0,08. Ἡ λεπίς, λίαν ἐπιμήκης λογχοειδῆς, φέρει ράχιν, ἣτις ἀποτελεῖ συνέχειαν τοῦ αὐλοῦ, ἐκατέρωθεν τῆς ὁποίας ἐκτείνονται τὰ πτερύγια τῆς λεπίδος.

18.—Ἀριθ. Συλλογῆς 509 (Πίν. Δ').

Αἰχμὴ μετ' αὐλοῦ χαλκῆ, ἴσως σαυρωτῆρ, εἰς καλὴν κατάστασιν, Διαστάσεις: Μῆκος 0,123, μῆκος λεπίδος 0,05. Ὁ αὐλὸς δὲν παρουσιάζει τὸ σύνηθες κυλινδρικὸν σχῆμα, ἀλλ' εἶναι πεπιεσμένος κατὰ τὴν ὀπισθίαν πλευρὰν καὶ ἐμφανίζει σχῆμα μᾶλλον ἡμικυλινδρικόν, καταλήγον εἰς δακτύλιον πλάτους 0,06, φέρει δὲ δύο ὁπὰς ἀντιδιαμετρικῶς τοποθετημένας καὶ μάλιστα διακρινόμενας, διότι ὁ περὶ ταύτας αὐλὸς εἶναι κατεστραμμένος. Ἡ λεπίς, σχήματος ἔλλειψοειδοῦς τείνοντος πρὸς τὸ ὀρθογώνιον καὶ ἄνευ αἰχμῆς, ὡς μορφοῦται μετὰ τῆς διαπλατυνομένης εἰς τὸ ἄνω ἄκρον ἐπιπέδου καὶ πλατείας ράχεως πα-

ρουσιάζει ιδιόρρυθμον τύπον. Ἡ μετάβασις ἀπὸ τοῦ αὐλοῦ πρὸς τὴν λεπίδα γίνεται σαφῆς διὰ τῶν κόλπων, οἱ ὅποιοι σχηματίζονται μεταξὺ τοῦ αὐλοῦ καὶ τῶν πτερυγίων τῆς λεπίδος, καὶ διὰ τοῦ ἀναγλύφου, ἐλισσομένου κύκλω καὶ σχηματίζοντος ἀμφιπλεύρως θύλακας, δακτυλίου.

Γ. Β Ε Λ Η

19.—Ἀριθ. Συλλογῆς 441 (Πίν. Ε' 2).

Αἰχμὴ βέλους χαλκῆ, εἰς καλὴν κατάστασιν. Διαστάσεις: Μῆκος 0,04, πλάτος 0,013, μῆκος ὀγκίνων 0,005. Ἡ αἰχμὴ μορφοῦται κάτω εἰς δύο τριγωνικὰς γλωσσίδας, ὀγκίνους ὑπὸ Ὀμήρου καλουμένας (Ἰλ. Δ 151, 214), καὶ εἰς μέσον στέλεχος, γνωστὸν μὲ τὸ ὄνομα ὀβελίσκος. Εἰς τὴν βάσιν τοῦ ὀβελίσκου, εἰς τὸ κάτω μέρος τῆς αἰχμῆς, μικρὸν τρίγωνον ἰσχυρῶς ἐξέχον, ἀπὸ τοῦ ὁποίου ἄρχεται ἡ ὀξεῖα ράχις. Τομὴ ρομβοειδῆς· χάραγμα ἐπὶ τῆς αἰχμῆς εἰς σχῆμα Π μὲ διπλοῦν κροσσὸν ὑπὸ τὴν ἄνω κεραίαν.

20.—Ἀριθ. Συλλογῆς 335 (Πίν. Ε' 2).

Αἰχμὴ βέλους χαλκῆ εἰς καλὴν κατάστασιν. Τόπος εὐρέσεως: Ἀξός. Διαστάσεις: Μῆκος 0,05, πλάτος 0,016, μῆκος ὀγκίνων 0,012· ὁ εἰς ἀποκεκρουσμένον κατὰ τὸ ἥμισυ. Ὁμοία εἰς τὸ σχῆμα πρὸς τὴν προηγουμένην· φέρει χάραγμα ἐπιφανειακὸν εἰς σχῆμα Π μὲ δῆλωσιν σημείου ὡσεὶ τριαίνης μορφῆς ὠμέγα μεταξὺ τῶν σκελῶν του.

Ε Ρ Γ Α Λ Ε Ι Α

Ι. Π Ε Λ Ε Κ Ε Ι Σ

1.—Ἀριθ. Συλλογῆς 370 (Πίν. ΣΤ' 1).

Διπλοῦς πέλεκυς, χαλκοῦς, χυτός, πρακτικῆς χρήσεως, μὲ μικρὰς φθορὰς εἰς τὰς ἀκμὰς. Διαστάσεις: Μῆκος 0,16, πλάτος τοῦ μέσου 0,45, πλάτος ἀκμῶν 0,055, πάχος μέσου 0,025. Σύνηθες σχῆμα, μὲ τὰς ἀκμὰς ἐλαφρῶς καμπυλωμένας καὶ ὀπὴν στειλεοῦ κυκλικήν, ἡ ὁποία κατὰ τὴν μίαν ἀπόληξιν φέρει ἑκατέρωθεν ἐγκοπὴν.

2.—Ἀριθ. Συλλογῆς 338 (Πίν. ΣΤ' 2).

Χαλκοῦς διπλοῦς πέλεκυς ὅμοιος πρὸς τὸν προηγούμενον κατὰ τὸ σχῆμα, ἀλλ' ἀσυνήθους μήκους· διαφέρει ὡς πρὸς τὴν ἑλλειψοειδῆ μορφήν τῆς ὀπῆς τοῦ στειλεοῦ. Δὲν φέρει ἐγκοπὰς. Διαστάσεις: Μῆκος 0,215, πλάτος μέσου 0,04, πλάτος ἀκμῶν 0,065. Τόπος εὐρέσεως: Μεσαρᾶ.

3.—Ἀριθ. Συλλογῆς 439 (Πίν. ΣΤ' 2).

Διπλοῦς πέλεκυς, χαλκοῦς, ὅμοιος πρὸς τὸν προηγούμενον. Ὁπὴ στειλεοῦ κυκλική, φέρουσα ἑκατέρωθεν βαθεῖαν τριγωνικὴν ἐγκοπὴν

καὶ εὐθεΐαν χάραξιν. Διαστάσεις : Μῆκος 0,13, πλάτος μέσου 0,05, πλάτος ἀκμῶν 0,06.

4.—Ἀριθ. Συλλογῆς 317 (Πίν. ΣΤ' 1).

Διπλοῦς χαλκοῦς πέλεκυς ὅμοιος πρὸς τὸν προηγούμενον, ἄνευ ἐγκοπῶν. Διαστάσεις : Μῆκος 0,19, πλάτος μέσου 0,05, πλάτος ἀκμῶν 0,06. Τόπος εὐρέσεως : Κνωσός.

5.—Ἀριθ. Συλλογῆς 340 (Πίν. ΣΤ' 2).

Διπλοῦς χαλκοῦς πέλεκυς ὅμοιος πρὸς τὸν προηγούμενον, ἀλλὰ βραχύς. Βραχεΐαι καὶ βαθεΐαι ἐγκοπαὶ ἐκατέρωθεν τῆς ὀπῆς τοῦ στυλοῦ. Τόπος εὐρέσεως : Μεσαρά.

6.—Ἀριθ. Συλλογῆς 371 (Πίν. ΣΤ' 1).

Διπλοῦς χαλκοῦς πέλεκυς, ὅμοιος πρὸς τὸν προηγούμενον· διαφέρει κατὰ τὸ σχῆμα τῶν ἐγκοπῶν : ἡ μία εἶναι τριγωνικὴ καὶ βαθεΐα, ἡ ἄλλη ἀβαθῆς καὶ εὐθεΐα. Εἰς τὸ μέσον ἐκάστης πλευρᾶς φέρει χαρακτηριστικὴν παράστασιν περικεφαλαίας κωνικῆς, φερούσης λοφίον μέγα, ἀνυψούμενον καὶ διαγράφον ἡμικύκλιον. Διαστάσεις : Μῆκος 0,18, πλάτος μέσου 0,047, πλάτος ἀκμῶν 0,057.

7.—Ἀριθ. Συλλογῆς 501 (Πίν. ΣΤ' 1).

Διπλοῦς χαλκοῦς πέλεκυς ὅμοιος πρὸς τὸν προηγούμενον. Αἱ τριγωνικαὶ ἐγκοπαὶ βαθεΐαι, ἡ μία βραχυτέρα. Διαστάσεις : Μῆκος 0,163, πλάτος μέσου 0,045, πλάτος ἀκμῶν 0,055. Τόπος εὐρέσεως : Μεγάλῃ Βρῦση.

8.—Ἀριθ. Συλλογῆς 502 (Πίν. ΣΤ' 1).

Διπλοῦς χαλκοῦς πέλεκυς ὅμοιος πρὸς τὸν προηγούμενον· ἐκ τῶν ἐγκοπῶν ἡ μία τριγωνικὴ, ἡ ἄλλη εὐθεΐα. Διαστάσεις : Μῆκος 0,168, πλάτος 0,045, πλάτος ἀκμῶν 0,055. Τόπος εὐρέσεως : Μεγάλῃ Βρῦση.

9.—Ἀριθ. Συλλογῆς 503 (Πίν. ΣΤ' 2).

Διπλοῦς χαλκοῦς πέλεκυς ὅμοιος πρὸς τὸν προηγούμενον. Ἡ ὀπὴ τοῦ στυλοῦ ἀπέχει ἀνίσως τῶν ἀκμῶν, 0,06 ἀπὸ τῆς μιᾶς καὶ 0,05 ἀπὸ τῆς ἄλλης. Τοῦτο δὲν ὀφείλεται εἰς τὴν στόμωσιν τῆς μιᾶς ἀκμῆς, ἀλλ' εἰς ἄτεχνον τοῦ πελέκεως κατασκευῆν. Αἱ ἀκμαὶ ἀμβλυθεῖσαι παρουσιάζουν ἀκανόνιστον διαμόρφωσιν. Διαστάσεις : Μῆκος 0,145, πλάτος μέσου 0,05, πλάτος ἀκμῶν 0,063. Τόπος εὐρέσεως : Μεγάλῃ Βρῦση.

10.—Ἀριθ. Συλλογῆς 504 (Πίν. ΣΤ' 1).

Διπλοῦς χαλκοῦς πέλεκυς ὅμοιος πρὸς τὸν προηγούμενον· ἡ διαπλάτυνσις πρὸς τὰς ἀκμὰς δὲν γίνεται βαθμηδόν, ἀλλ' ἀποτόμως. Ἐκ τῶν ἐγκοπῶν ἡ μία εἶναι τριγωνικὴ, ἡ ἄλλη εὐθεΐα. Διαστάσεις : Μῆκος 0,163, πλάτος 0,043, πλάτος ἀκμῶν 0,054. Τόπος εὐρέσεως : Μεγάλῃ Βρῦση.

2. Σ Μ Ι Λ Α Ι

11.—Ἀριθ. Συλλογῆς 505 (Πίν. ΣΤ' 2).

Σμίλη χαλκῆ, τοῦ συνήθους μινωικοῦ σχήματος. Διαστάσεις : Μῆκος 0,303, πλάτος ἀκμῆς 0,04, πλάτος ἄνω τμήματος λαβῆς 0,01, μέγιστον πάχος 0,009. Τόπος εὐρέσεως : Μεγάλη Βρύση,

12.—Ἀριθ. Συλλογῆς 506 (Πίν. ΣΤ' 2).

Σμίλη χαλκῆ, ἀποκεκρουσμένη τὸ ἄκρον τῆς λαβῆς. Διαστάσεις : Μῆκος 0,252, πλάτος ἀκμῆς 0,036, πλάτος ἄνω τμήματος λαβῆς 0,011, μέγιστον πάχος 0,008. Τόπος εὐρέσεως : Μεγάλη Βρύση.

13.—Ἀριθ. Συλλογῆς 507 (Πίν. ΣΤ' 2).

Σμίλη χαλκῆ ὁμοία πρὸς τὴν προηγουμένην. Διαστάσεις : Μῆκος 0,248, πλάτος ἀκμῆς 0,04, πλάτος ἄνω τμήματος λαβῆς 0,011, μέγιστον πάχος 0,007. Τόπος εὐρέσεως : Μεγάλη Βρύση.

3. ΔΙΑΦΟΡΑ ΑΛΛΑ ΧΑΛΚΑ ΕΡΓΑΛΕΙΑ

14.—Ἀριθ. Συλλογῆς 438. Δὲν ἀπεικονίσθη.

Χαλκοῦς πρίων εἰς δύο τεμάχια, ἑλλιπῆς τὸ ἓν ἄκρον. Διαστάσεις : Μῆκος 0,87, πλάτος 0,11. Ὁρθογώνιος τὸ σχῆμα, φέρει κανονικὴν ὀδόντωσιν ἐπὶ τῆς μιᾶς μακρᾶς πλευρᾶς καὶ δύο ὀπὰς εἰς τὸ ἄνω ἄκρον τῆς δευτέρας μακρᾶς πλευρᾶς, ἀπεχούσας μεταξύ των 0,06.

15.—Ἀριθ. Συλλογῆς 440 (Πίν. Ε' 2).

Μικρὸς κοπεύς, τοῦ συνήθους μεσομινωικοῦ σχήματος, μετὰ δύο ὀπῶν εἰς τὸ ἄνω ἄκρον διὰ τὴν στερέωσιν τῆς λαβῆς. Διαστάσεις : Μῆκος 0,042, πλάτος ἀκμῆς 0,022, πλάτος ἄνω τμήματος 0,01, πάχος 0,001. Τόπος εὐρέσεως : Ἀρκαλοχώρι.

16.—Ἀριθ. Συλλογῆς 369 (Πίν. Ε' 2),

Ἐυράφιον χαλκοῦν ἐφθαρμένον ἀπὸ τὴν βάσιν τῆς λαβῆς καὶ καθ' ὅλον τὸ μῆκος τῆς λεπίδος, ὥστε νὰ παρουσιάσῃ μᾶλλον μορφὴν μαχαιρίου. Διαστάσεις : Μῆκος 0,155, μέγιστον σωζόμενον πλάτος 0,027, πλάτος λαβῆς 0,018. Ἀνήκει εἰς τὸν γνωστὸν καμπύλον ΥΜΙΠ τύπον. Ἐμφανίζει μικρὰν σχετικῶς κυρτότητα. Ἡ λαβή, βαθμηδὸν μειουμένη πρὸς τὰ ἄνω, φέρει 3 ὀπὰς κατὰ τὸ μέσον κατὰ τὸ τέρμα αὐτῆς ἴχνη λοξῆς γραμμῆς δεικνύουν τὸ σημεῖον μέχρι τοῦ ὁποίου ἐφθανε τὸ κάλυμμα τῆς λαβῆς.

17.—Ἀριθ. Συλλογῆς 368 (Πίν. Ε' 2).

Μαχαίριον χαλκοῦν μονόστομον ἐκ δύο τεμαχίων, ἑλλιπῆς τὴν αἰχμὴν καὶ ἐφθαρμένον κατὰ τὴν λαβήν. Διαστάσεις : Μῆκος 0,308 (:), μέγιστον πλάτος λεπίδος 0,03. Ἡ ἀκμὴ τῆς λεπίδος συναντᾶται κατ' ἀμβλείαν γωνίαν μετὰ τὸ κάτω χεῖλος τῆς λαβῆς. Ἐπὶ τῆς τελευταίας ὑπάρχουν δύο ὀπαί, τῶν ὁποίων ἡ μία εἶναι μεγαλυτέρα. Ἐπὶ τῆς

λεπίδος, εἰς τὸ σημεῖον ὅπου κατέληγε τὸ κάλυμμα τῆς λαβῆς, διακρίνονται ἴχνη καμπυλουμένης γραμμῆς.

18.—Ἀριθ. Συλλογῆς 442 (Πίν. Ε' 2).

Λεπίς χαλκῆ μονοστόμου μαχαιρίου, τριγωνικοῦ καὶ καμπύλου πῶς σχήματος. Διαστάσεις : Μῆκος 0,095, πλάτος ἄνω ἄκρου 0,018.

19.—Ἀριθ. Συλλογῆς 432 (Πίν. Ε' 2).

Μικρὸν λογχοειδὲς ἐργαλεῖον. Διαστάσεις : Μῆκος 0,063, μῆκος στελέχους 0,05. Τὸ κύριον σῶμά του σχηματίζει ράχιν ὀξεῖαν κατὰ τὴν μίαν πλευρὰν καὶ ἐπίπεδον κατὰ τὴν ἄλλην, οὕτως ὥστε ἡ τομὴ του ἀποτελεῖ ἰσοσκελὲς τρίγωνον. Εἰς τὸ κάτω μέρος τοῦ σώματος τούτου πρὸς τὸ στέλεχος σχηματίζονται δύο μικροὶ ἡμικυκλικοὶ κόλποι τὸ δὲ στέλεχος μορφοῦται τριγωνικῶς.

ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ

Τὰ εἶδη τῶν ὄπλων, τὰ ὁποῖα ἀντιπροσωπεύονται εἰς τὴν παροῦσαν δημοσίευσιν εἶναι ἐκ τῶν μᾶλλον κοινῶν: ξίφη, ἐγχειρίδια, αἰχμαῖδοράτων, βέλη. Μόνον μία αἰχμὴ μετ' αὐλοῦ (18) παρουσιάζει πρωτοφανῆ τύπον, παρέχουσα δυσκολίας εἰς τὸν ἀκριβέστερον χαρακτηρισμόν της. Ὁ μικρὸς ἀριθμὸς ἐξ ἄλλου τῶν δημοσιευομένων ὄπλων δὲν ἐπιτρέπει διατύπωσιν εὐρυτέρων συμπερασμάτων δι' ἕκαστον εἶδος. Αἱ παρατιθέμεναι ὁμῶς παρατηρήσεις εἶναι δυνατὸν νὰ χρησιμοποιηθοῦν ἐπωφελῶς εἰς μίαν μελέτην συνθετικὴν ἐπὶ τῶν μινωικῶν ὄπλων.

Ἡ κατηγορία τῶν ξιφῶν καὶ ἐγχειριδίων ἀντιπροσωπεύεται δι' ἑπτὰ δειγμάτων διαφόρων τύπων. Κατὰ πρῶτον τίθεται τὸ πρόβλημα τῆς διακρίσεως ξίφους καὶ ἐγχειριδίου. Μόναί αἱ διαστάσεις δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ ἀποτελέσουν κριτήριον διὰ τὸν διαχωρισμὸν τῶν δύο τύπων εἰδῶν. Κυρίως χαρακτηρίζουσα εἶναι ἡ γενικὴ μορφή τοῦ ὄπλου. Ὁ Fl. Petrie εἰς τὴν εἰσαγωγὴν τοῦ ἔργου του Tools and weapons γράφει ὅτι τὰ μὲν ἐγχειρίδια ἐχρησίμευον διὰ νὰ πλήξουν ἀμέσως τὸν ἐχθρὸν, τὰ δὲ ξίφη διὰ νὰ κρατοῦν αὐτὸν εἰς ἀπόστασιν. Γίνεται φανερόν ἐκ τούτου, ὅτι αὐστηρὸς διαχωρισμὸς καὶ ἀσφαλῆς τούτων χαρακτηρισμὸς δὲν εἶναι πάντοτε ἐφικτός. Μεταξὺ τῶν ἑπτὰ δειγμάτων δυνάμεθα ἀσφαλῶς νὰ χαρακτηρίσωμεν τὰ μὲν 358 καὶ 357 ὡς ἐγχειρίδια λόγῳ τῆς πλατείας λεπίδος καὶ τῶν μικρῶν αὐτῶν διαστάσεων, τὰ δὲ 437 καὶ 500 ὡς ξίφη διὰ τὴν ἐπιμήκη λογχοειδῆ λεπίδα των. Τῶν ὄπλων 356 καὶ 355 ὁ χαρακτηρισμὸς παραμένει ἀμφίβολος, διότι ἐνῶ ἡ μορφή γενικῶς ἐνθυμίζει ξίφη, τὸ μικρὸν αὐτῶν μῆκος μᾶς φέρει πρὸς τὰ ἐγχειρίδια.

Τὰ ὄπλα τῆς Συλλογῆς παρουσιάζουν τρεῖς κυρίως μορφὰς λεπίδος : 1) τὴν ἐπιμήκη τριγωνικὴν, 2) τὴν λογχοειδῆ, 3) τὴν γλωσσοει-

δη. Δείγμα επιμήκους λογχοειδοῦς λεπίδος ἀποτελεῖ τὸ ἐγχειρίδιον 358, περὶ τοῦ ὁποίου θὰ γίνῃ κατωτέρω ἰδιαίτερος λόγος, διότι παρουσιάζει ἰδιορρυθμίαν καὶ θέτει ὠρισμένα προβλήματα. Ἐνταῦθα δύναται νὰ λεχθῇ ὅτι ἡ επιμήκης τριγωνικὴ λεπίς τοῦ ἐγχειριδίου 358 τάσσεται μεταξὺ τοῦ πέμπτου τύπου τοῦ Remouchamps, τοῦ ὁποίου χαρακτηριστικὴ εἶναι ἡ τριγωνικὴ ἐπίπεδος λεπίς⁵⁾, καὶ τοῦ ἕκτου τύπου τοῦ ἰδίου, ὁ ὁποῖος φέρει ἐν συνεχείᾳ τῆς τριγωνικῆς λεπίδος γλῶσσαν διὰ τὴν λαβὴν καὶ ὀρθούμενον πλαίσιον μόνον περὶ τοὺς καμπυλωμένους ὄμους⁶⁾. Ὁ τελευταῖος χρονολογεῖται ἀπὸ MMII μέχρι YMI. Ἡ επιμήκης τριγωνικὴ λεπίς τῶν τεσσάρων ὄπλων 437, 500, 356, 355, κοινοτάτη εἰς τὰ ὑστερομινωικὰ ξίφη, δὲν ἀποτελεῖ αὐτὴ καθ' ἑαυτὴν στοιχεῖον μὲ ἰδιαίτερον ἐνδιαφέρον. Βεβαίως παρουσιάζει μικρὰς διαφορὰς εἰς τὰ ὡς ἄνω ὄπλα ὡς πρὸς τὸν τρόπον μειώσεως, ἐὰν δηλαδὴ αἱ πλευραὶ συγκλίνουν βαθμιαίως πρὸς τὴν αἰχμὴν ἢ ἐάν, βαίνουσαι σχεδὸν παραλλήλως, συγκλίνουν ἀποτόμως πλησίον τῆς αἰχμῆς. Ἡ γλωσσοειδὴς ἄνευ ράχεως λεπίς τοῦ ἐγχειριδίου 357 παρέχει μορφὴν βυρεῖαν ἀποσκοπεῖται διὰ τῆς διαμορφώσεως ταύτης νὰ ἐπιφέρονται μεγάλα τραύματα. Ἡ μορφή αὕτη χαρακτηρίζει τὴν ὑστάτην μινωικὴν περίοδον⁷⁾.

Στοιχεῖον τῆς λεπίδος τὸ ὁποῖον παρουσιάζει ἰδιαίτερον ἐνδιαφέρον εἶναι ἡ ράχis. Ἐκ τῶν ἑξ λεπίδων μόνον τρεῖς φέρουν ράχis. Ἡ ἔλλειψis ράχεως, ὅπως ἐμφανίζεται εἰς τὰ τρία ὄπλα 356, 355 καὶ 357, ἀποτελεῖ μᾶλλον ἔνδειξιν προκεχωρημένης ἐποχῆς⁸⁾. Ἡ ἀπλουστερα μεταξὺ τῶν τριῶν ράχεων εἶναι ἡ πλατεῖα ἐπιπεδουμένη ράχis τοῦ ἐγχειριδίου 358, γνωστὴ κυρίως εἰς τὴν Κρήτην ἀπὸ ἐγχειρίδια τῶν Γουρνιῶν καὶ ἀπὸ ἐλάχιστα παραδείγματα ἐκ Μόχλου. Τὰ χρονολογη-

⁵⁾ Αὐτ. σ. 8 εἰκ. 10. Τύπος γνωστὸς ἀπὸ τὰ Γουρνιά, τὸν Μόχλον, τὴν Ζαφὲρ Παπούρα καὶ τὴν Ἄγ. Τριάδα.

⁶⁾ Αὐτ. σ. 9 εἰκ. 11. Τύπος γνωστὸς ἀπὸ ἐγχειρίδια τοῦ Ψυχροῦ, τῆς Ἄγίας Τριάδος καὶ τῶν ὀρθογωνίων τάφων τῶν Μυκηνηῶν.

⁷⁾ Ὁ τύπος γνωστὸς ἀπὸ τὴν Ζαφὲρ Παπούραν καὶ τὰ Μουλιανὰ (E v a n s, Preh. Tombs of Knos. εἰκ. 109, 95e. Ξ α ν θ ο υ δ ῖ δ η ς, Ἄρχ. Ἐφημ. 1904, εἰκ. 7). Τὴν ἐξέλιξιν τούτου παρακολουθοῦμεν εἰς τὸ ἐγχειρίδιον 357 καὶ εἰς ἄλλα ἐκ τῆς ἠπειρωτικῆς Ἑλλάδος (B l e g e n, Prosymna II, εἰκ. 462 485, 198, P e r s s o n, The royal Tombs at Dendra near Midea, σελ. 97, πίν. XXXIII. P e r s s o n, New Tombs at Dendra, σελ. 34, εἰκ. 354). Εἰς τὰ ἐγχειρίδια τῆς Κρήτης ἡ λεπίς δὲν ἔχει ἀκόμη λάβει τὸ πλατὺ γλωσσοειδὲς σχῆμα.

⁸⁾ E v a n s, Preh. tombs. εἰκ. 109, 95e. Prosymna II εἰκ. 462, 485, 198. P e r s s o n, Royal tombs, σελ. 97, πίν. XXXIII. New tombs, σελ. 35 εἰκ. 354. Ξ α ν θ ο υ δ ῖ δ η ς, Ἄρχ. Ἐφημ. 1904, εἰκ. 7.

μένα δείγματα τοιαύτης ράχεως ανήκουν εις την MMIII-YMI εποχήν. Αί δύο άλλαι ράχεις είναι συγγενείς την μορφήν : ἀμφότεραι ἐξέχουν ἰσχυρῶς, εἶναι δὲ μᾶλλον στεναὶ καὶ σχεδὸν ἰσοπλατεῖς. Ἡ ράχιν τοῦ ξίφους 437 ἐπιπεδοῦται εἰς τὴν κορυφήν, ὥστε σχηματίζει στενὴν ταινίαν τὴν ὁποίαν πλαισιώνουν δύο αὐλακες. Ὅμοια παραδείγματα ἀπὸ τὴν Ζαφὲρ Παπούρα (ξίφη 55a, 14i) τοποθετοῦνται εἰς τὴν YMIII εποχήν. Πάντως εἶναι τολμηρὸν μὲ βάσιν τόσον ὀλίγα παραδείγματα νὰ συμπεράνωμεν ὅτι πράγματι ἡ τοιαύτη ράχιν συναντᾶται μόνον κατὰ τὴν περίοδον ταύτην. Ἡ ράχιν τοῦ ξίφους 500, ἔχουσα σχῆμα ἡμικυλινδρικόν, καλύπτεται ὑπὸ παραλλήλων αὐλακώσεων. Ὁ τρόπος οὗτος τῆς διακοσμήσεως ἐμφανίζεται ἐνωρίτερα εἰς τὴν Κρήτην, γνωστὸς ἤδη ἀπὸ τὸν θολωτὸν τάφον τοῦ Πλατάνου καὶ ἀπὸ τὸν Χρυσόλακον τῶν Μαλίων⁹. Αἱ παράλληλοι αὐλακώσεις, τόσον συχναὶ ἐπὶ τῶν ράχεων τῶν ξιφῶν, ἴσως δύνανται νὰ ἀποδοθοῦν ὄχι ἀπλῶς εἰς διακοσμητικὴν προσπάθειαν, ἀλλ' εἰς τὴν τάσιν τῶν κατασκευαστῶν νὰ τονίσουν τὸ ἀλύγιστον καὶ τὴν κατ' εὐθειαν κίνησιν τοῦ ξίφους. Εἰς τὰ ἀναφερθέντα δείγματα ἡ ράχιν εἶναι μᾶλλον πλατεῖα καὶ ἐπίπεδος. Στρογγύλη, ἰσχυρῶς ἐξέχουσα ράχιν συναντᾶται εἰς ξίφη κρητικὰ καὶ μυκηναϊκά¹⁰. Ὅμοίως ἀκριβῶς ράχεις πρὸς τὴν ράχιν τοῦ ξίφους 500 δὲν ἤρπον μεταξὺ τῶν μινωικῶν ξιφῶν, ἐμφανίζονται ὅμως συγγενῆ παραδείγματα¹¹.

Τὸ σχῆμα τῶν ὤμων καὶ τῆς λαβῆς ἐξετάζομεν συγχρόνως καὶ ὡς πρὸς τὸν τρόπον προσηλώσεως τῆς ἐπενδύσεως, τὴν ὁποίαν καὶ προσδιορίζει. Στοιχεῖον χαρακτηριστικώτατον τῶν τύπων τῶν ξιφῶν καὶ ἐγχειριδίων ἀποτελεῖ τὸ σχῆμα τῆς λαβῆς, ὁ τρόπος καταλήξεως καὶ συνδέσεως αὐτῆς μὲ τοὺς ὤμους καὶ ἡ διάταξις τῶν ἤλων, οἱ ὁποῖοι στερεώνουν τὴν ὀστεινὴν ἢ ξυλίνην ἐπένδυσιν. Εἰς τὴν περίπτωσιν λαβῆς μὲ ἐνθετὸν ὕλην τὸ ὀρθούμενον πλαίσιον χρησιμοποιεῖται κυρίως διὰ τὴν συγκράτησιν ταύτης. Εἰς τὰ ἑπτὰ ὄπλα δύνανται νὰ ἀναγνωρισθοῦν δύο τρόποι προσαρμογῆς τῆς ἐπενδύσεως. Ὁ πρῶτος διαμορφώνεται διὰ τῆς βραχείας γλώσσης καὶ τῶν κανονικῶς καμπυλουμένων ὤμων (ἐγχειρίδιον 358). Ἡ βραχεῖα γλώσσα δὲν ἀνταπεκρίνετο βεβαίως πρὸς ὀλόκληρον τὸ μῆκος τῆς λαβῆς· προσελάμβανε τὸ μῆκος τὸ ὁποῖον ἀπηρεῖτο διὰ νὰ ἐμπηχθῆ εἰς σχισμὴν τῆς συμπαγοῦς ἐπενδύσεως, ἡ ὁποία διὰ μεγαλυτέραν ἀσφάλειαν ἐστερεώνετο δι' ἤλων ἐπὶ τῶν ὤμων.

⁹) X a n t h o u d i d e s, Vaulted Tombs, ἀριθ. 1893. D e m a r g n e, Mallia, Necropoles, πίν. LXI 3.

¹⁰) E v a n s, Preh. tombs, εἰκ. 109, 55a. P e r s s o n, Royal Tombs. πίν. XX, I-V.

¹¹) Πρβλ. ξίφη 435, IV ὀρθογωνίου τάφου, καὶ 750, V τάφου Μυκηνῶν.

Τὰ δείγματα τῆς τοιαύτης προσηλώσεως εἶναι μᾶλλον σπάνια. Ὄταν ἐμφανίζεται ἡ γλώσσα τῆς λαβῆς, εἰς τὴν ἀρχὴν τῆς MM ἐποχῆς, δὲν προσλαμβάνει ἤλους, ἐκτὸς ὀλίγων περιπτώσεων. Ὁ Remouchamps κατατάσσει τὴν γλώσσαν ἄνευ ἤλων εἰς τὸν τρίτον τύπον. Παραθέτει παραδείγματα τῆς II πόλεως τῆς Τροίας καὶ ἐκ προμυκηναϊκῶν εὐρημάτων τῆς Εὐβοίας. Ὁ δεύτερος τρόπος προσηλώσεως χαρακτηρίζεται ἐκ τῆς ἐπιμήκους γλώσσης, ἡ ὁποία φέρει ἢ μὴ ἤλους, καὶ ἐκ τοῦ ὀρθομένου πλαισίου καθ' ὅλον τὸ μήκος τῆς γλώσσης καὶ κατὰ τοὺς ὄμους. Ἡ ὑπαρξίς τοῦ πλαισίου τούτου τὸ ὁποῖον συσφίγγει ἑκατέρωθεν τὴν ἐπένδυσιν ἐπιτρέπει τὴν ἐλάττωσιν ἢ καὶ τὴν παράλειψιν τῶν ἤλων ὅπως εἰς τὸ παράδειγμα 356. Ἀλλ' ἐκτὸς τοῦ ρόλου τῆς στηρίξεως τῆς ἐπενδύσεως τὸ πλαίσιον ἔχει σκοπὸν νὰ προφυλάξῃ τὴν φθαρτὴν ἐπένδυσιν, ὥστε νὰ μὴ φθείρεται κατὰ τὰ ἄκρα διὰ τῆς συχνῆς χρήσεως¹². Κατὰ τὴν YM περίοδον τὸ ὀρθούμενον πλαίσιον ἀποτελεῖ στοιχεῖον σχεδὸν ἀπαραίτητον τῆς λαβῆς. Τὸν γενικώτατον τοῦτον χαρακτηῖρα ἐμφανίζουν τὰ ἕξ ἐκ τῶν ἑπτὰ ξιφῶν τῆς Συλλογῆς, διακρινόμενα ἐκ τοῦ σχήματος τῶν ὄμων καὶ τοῦ ἀριθμοῦ τῶν ἤλων εἰς πέντε νέους τύπους :

α) Τὰ ὑπ' ἀριθμ. 356 καὶ 437 ἀντιπροσωπεύουν τὸν γνωστὸν ὡς σταυρόσχημον τύπον ὃ ὁποῖος συναντᾶται εἰς μὲν τὴν Κρήτην ἀπὸ τῆς ἀνακτορικῆς περιόδου μέχρι καὶ τῆς YMIII¹³, εἰς δὲ τὴν ἠπειρωτικὴν Ἑλλάδα εἰς ἐποχὴν ἀκολουθοῦσαν τὴν περίοδον τῶν ὀρθογωνίων τάφων, δηλ. YEII-III¹⁴. Τὰ δύο παραδείγματα τοῦ εἴδους τούτου εἰς τὴν Συλλογὴν διαφέρουν μεταξύ των ὡς πρὸς τοὺς ἤλους καὶ τὴν κατάληξιν τῆς γλώσσης. Ἡ μικρὰ προεξοχὴ τοῦ 356 δεικνύει ὅτι ἡ λαβὴ κατέληγεν εἰς σφαίρωμα, τὸ ὁποῖον ἐνεπηγνύετο ἐπὶ τῆς προεξοχῆς ταύτης. Συνήθως τὸ σφαίρωμα τοῦτο ἐστερεώνετο καὶ δι' ἐνὸς ἤλου, ὃ ὁποῖος διήρχετο διὰ μικρᾶς ὀπῆς τῆς προεξοχῆς, ὅπως συμβαίνει εἰς τὰ ὄπλα 355 καὶ 357. Οἱ ἤλοι ἔχουν ἐλαττωθῆ εἰς δύο εἰς τὸ 437 καὶ ἔχουν ἐκλείψει εἰς τὸ 356. Ἡ ἐπένδυσις εἰς τὸ τελευταῖον κατέληγε, φαίνεται, εἰς εὐθεῖαν γραμμὴν· τοῦτο τοῦλάχιστον μαρτυροῦν τὰ ἴχνη ἐπὶ τῆς ὀξειδώσεως· διὰ τὸ πρῶτον παραμένει προβληματικὴ ἡ ἀποκατάστασις τῆς. Γενικῶς ἡ ἐπένδυσις λαβῆς, ἡ ὁποία φέρει δύο ἤλους χαμηλὰ ἐπὶ τῶν ὄμων, ἔχει, φαίνεται, τὴν μορφήν ἢ ὁποία μᾶς κατέστη γνωστὴ ἐκ τοῦ ξίφους τοῦ τάφου τοῦ Ἀρχηγοῦ,

¹²) Πρόδρομα τῶν ξιφῶν μὲ τὸ ὀρθούμενον πλαίσιον, εἶναι τὰ γνωστὰ ἐγχειρίδια ἐξ Ἀγ. Τριάδος καὶ τὸ ἐκ Λασηθίου MMII ἐποχῆς παρὰ E v a n s P. of M. IV, σελ. 848, εἰκ. 839, I, σελ. 718, εἰκ. 541.

¹³) E v a n s, P. of M. IV, σ. 851.

¹⁴) W a c e, Chamber Tombs, σελ. 189.

όπου σχηματίζεται έλλειψοειδής όπη μεταξύ τών δύο ήλων¹⁵. Δυστυχώς δέν υπάρχουν ίχνη επί τής όξειδώσεως, ώστε νά επιβεβαιώσουν τήν τοιαύτην αποκατάστασιν.

β) Ο κερατόσχημος τύπος αντιπροσωπεύεται διά τοῦ ξίφους 500. Οὔτος εἶναι γνωστότατος εἰς τήν Κρήτην¹⁶ καί έκτός αὐτῆς, ἐμφανίζεται δέ κατά τόν Evans ἀπό τής MMIII περιόδου¹⁷. Ἐάν συμπεράνωμεν ἐκ τοῦ σωζομένου τμήματος τῆς λαβῆς τοῦ ξίφους 500, αὕτη δέν ἔφερεν ήλους, ἀλλά καί ἄν εἶχεν, δέν θά ἦτο τὸ μοναδικὸν παράδειγμα : κερατόσχημον ξίφος ἀπὸ τὸ Gezer δέν φέρει όπήν εἰ μὴ μόνον εἰς τήν μικρὰν ἄνω προεξοχήν. Ἄλλα καί ἄνευ ήλων ἡ προσήλωσις τῆς ἐπενδύσεως θά ἐγένετο μάλλον ἀσφαλῶς, διότι τὸ πλατὺ πλαίσιον, καμπτόμενον πρὸς τὰ ἔσω, θά περιέσφιγγεν αὐτὴν καί θά τήν συνεκράτει στερεῶς.

γ) Τοῦ τύπου μὲ τοὺς ὀρθογωνίους ὤμους παραδείγματα εἶναι γνωστὰ μόνον ἀπὸ τήν ἠπειρωτικὴν Ἑλλάδα¹⁸. Τὸν τύπον αντιπροσωπεύει ἐνταῦθα τὸ ξίφος 355, τὸ ὁποῖον θά ἦτο μάλλον ὅμοιον πρὸς τὸ τῶν Δενδρῶν¹⁹ κατά τήν ὅλην μορφήν τῆς λαβῆς, ἀφοῦ ἔφερε, φαίνεται, σφαίρωμα, ὅπως μαρτυρεῖ ἡ όπη επί τῆς προεξοχῆς, τρεῖς ήλους ἐπὶ τῆς γλώσσης καί τρεῖς ἐπὶ τῶν ὤμων· ἡ ἐπένδυσις κατέληγεν εἰς εὐθεῖαν γραμμὴν, ὡς μαρτυροῦν τὰ ίχνη τῆς όξειδώσεως.

δ) Τύπον μὲ καμπυλούμενους ὤμους ἐμφανίζει τὸ ἐγχειρίδιον 357. Οἱ κανονικῶς καμπυλούμενοι ὤμοι ξιφῶν καί ἐγχειριδίων συναντῶνται εἰς ὅλας τὰς ἐποχὰς παραλλήλως πρὸς τοὺς ἄλλους τύπους. Ἐνταῦθα, ἐκεῖνο τὸ ὁποῖον προσδίδει ἰδιαίτερον χαρακτῆρα εἰς τήν λαβὴν τοῦ ἐγχειριδίου 357 εἶναι τὸ ἰσχυρὸν ὀρθούμενον πλαίσιον καί ἡ μοναδική όπη μεταξύ τῶν δύο ὤμων· ὑπάρχει ἐπίσης μικρὰ όπη διά τὸ σφαίρωμα. Ἡ ἐπένδυσις κατέληγεν εἰς εὐθεῖαν γραμμὴν. Γενικῶς ἡ μορφή εἶναι μάλλον βαρεῖα καί συγχρόνως πολὺ λιτή. Οὐδέν περιττὸν διακοσμητικὸν στοιχεῖον προστίθεται. Ὅμοίου τύπου λαβὴ συναντᾶται εἰς YMIII ἐγχειρίδια ἐκ Προσύμνης²⁰. Εἰς τήν Κρήτην ἐγχειρίδια ὁμοιάζοντα κατά τήν λεπίδα καί τοὺς ὤμους καταλήγουν εἰς τοξοειδῆ ὀριζοντίαν διαμόρφωσιν, περίξ τῆς ὁποίας συνεχίζεται τὸ ὀρθούμενον πλαίσιον.

¹⁵) Evans, Preh. Tombs, εἰκ. 109, 36i.

¹⁶) Πρβλ. ἐκ Φαιστοῦ (τῆς YMII), Mon. Ant. 14, 1904, σ. 535, καί ἐκ Ζαφῆρ Παπούρας, Evans, Preh. Tombs, εἰκ. 109, 44a, 36h 14r.

¹⁷) Charnouther, Deux epées d'apparat, σ. 31, σημ. 7.

¹⁸) Πρβλ. ἐκ τοῦ IV τάφου Μυκηνῶν τὰ ξίφη 407, 413, 435, 398.

¹⁹) Persson, Royal Tombs, πίν. XX I.

²⁰) Prosymna, εἰκ. 485.

ε) Ὁ πέμπτος τύπος ἀντιπροσωπεύεται εἰς τὴν Συλλογὴν διὰ τοῦ τεμαχίου λαβῆς 415. Ὁ τύπος οὗτος σχηματίζει, κατὰ τὴν λαβὴν ἰσοσκελὲς τρίγωνον, εἶναι δὲ σπανιώτατος εἰς τὰς χώρας τοῦ Αἰγαίου πρὸ τοῦ τέλους τῆς Β΄ Χιλιετηρίδος. Εἶναι γνωστός εὐρύτερον ὑπὸ τὸ ὄνομα *N a u e* II²¹. Ὁ *Naue* κατέληξεν εἰς τὸ συμπέρασμα, ὅτι πρόκειται περὶ βορείου εὐρωπαϊκοῦ τύπου, ἐμφανιζομένου εἰς τὸ τέλος τῆς μυκηναϊκῆς ἐποχῆς. Τὸ αὐτὸ παραδέχεται καὶ ὁ *Doro L e v i* ὅστις ἐμελέτησε τὸν τύπον τοῦτον ἐπὶ τῆς Κρήτης²². Οὗτος καθορίζει *terminus post quem* τῆς εἰσαγωγῆς τοῦ τύπου τούτου εἰς τὴν Μεσόγειον, ἐκ τῆς ἐμφανίσεως εἰς Αἴγυπτον ξίφους ὁμοίου πρὸς τὸν τάφον Β Μουλιανῶν, μεταξὺ τοῦ τέλους τῆς 13ης καὶ τοῦ τέλους τῆς 12ης ἑκατονταετηρίδος. Τὸ ἀρχαιότερον πράγματι παράδειγμα εἰς τὴν Κρήτην τοῦ τύπου τούτου εἶναι τὸ χαλκοῦν ξίφος ἀπὸ τὸν τάφον Μουλιανῶν, τὸ ὁποῖον ἀνήκει εἰς τὴν ὑπομινωικὴν περίοδον.

Τὸ ἐγχειρίδιον 358 παρέχει τύπον σπανίζοντα ἐπὶ τῆς Κρήτης καὶ ἐκτὸς αὐτῆς. Ἄξιον δὲ σημειώσεως εἶναι ὅτι, ἐνῶ τὰ ἰδιάζοντα στοιχεῖα τούτου, δηλαδὴ τὸ σχῆμα τῆς λεπίδος, ἡ θέσις καὶ τὸ σχῆμα τῶν ὀπῶν, συναντῶνται μεμονωμένα εἰς ὄπλα τοπικῶς καὶ χρονικῶς ἀπέχοντα, οὐδὲν ἐγχειρίδιον ἔχει δημοσιευθῆ μέχρι σήμερον εἰς τὸ ὁποῖον νὰ συνυπάρχουν πάντα τὰ στοιχεῖα ταῦτα^{22α}. Τὸ σχῆμα τῆς λεπίδος παρουσιάζει τὸν τύπον τοῦ ἐπιμηκυνομένου καὶ τείνοντος πρὸς τὸ λογχοειδὲς τριγωνικοῦ ἐγχειριδίου, μετὰ πλατείας ράχεως καὶ βραχείας γλώσσης, τὸ ὁποῖον συναντᾶται ἤδη εἰς τοὺς θολωτοὺς τάφους τῆς Μεσσαρᾶς καὶ εἰς τὸν Μόχλον ἀπὸ τῆς ἀρχῆς τῆς ΜΜ ἐποχῆς. Ἀπομακρύνεται τοῦ τύπου τούτου ὡς πρὸς τὸν σχηματισμὸν καμπυλῶν κάτωθεν τῶν ὤμων καὶ τῆς ἐκ νέου διαπλατύνσεως κατὰ τὸ μέσον τῆς λεπίδος. Τὸ σχῆμα τοῦτο μᾶς φέρει πρὸς τὸ ἐγχειρίδιον τοῦ IV ὀρθογ. τάφου τῶν Μυκηναίων²³, εἰς τὸ ὁποῖον ὁ *Karo* ἀναγνωρίζει *halberd* τύπον τῆς ΒΔ Εὐρώπης, θεωρῶν τοῦτο ὡς ἀπόδειξιν ἐμπορικῶν σχέσεων τῆς ἠπειρωτικῆς Ἑλλάδος μετὰ τῆς Εὐρώπης. Ἡ ἀναλογία ὅμως τοῦ μυκηναϊκοῦ ἐγχειριδίου πρὸς τὸ ἰδικόν μας δὲν εἶναι στενὴ: αἱ καμπύλαι τοῦ μυκηναϊκοῦ ὄπλου εἶναι βαθεῖαι, ἰδιαιτέρως δὲ ἡ μία ἐκ τῶν δύο, ὅπως συμβαίνει εἰς τὰ *halberd* ἀπὸ τὴν *Ireland* καὶ τὸ *Cambrige*²⁴, ἐνῶ εἰς τὸ περὶ οὗ ὁ λόγος ἐγχειρίδιον,

²¹) *N a u e*, σελ. 12.

²²) *Doro L e v i*, *Arcades* (Annuario 1927-29), σ. 464.

^{22α}) Λίαν ἐνδιαφέρον παράδειγμα διακόσμητον στενῶς ἀνάλογον ἀνευρέθη μετ' ἄλλων ὀπλων ἐπ' ἐσχάτων εἰς τάφον ὑστερομινωικῶν χρόνων κατὰ τὴν περιοχὴν Ἄγ. Ἰωάννου Ἡρακλείου [Σημ. τῆς Συντάξεως].

²³) *K a r o*, *Schachtgräber v. Mykenae*, II, πίν. XCV, 928.

²⁴) *E v a n s*, *P. of M.* II, σελ. 170.

μόλις διακρίνονται και έχουν και αί δύο τὸ αὐτὸ βάθος. Φαίνεται πιθανὸν ὅτι αἱ καμπύλαι ἐγένοντο ὅταν ἐκτυπήθη εἰς τὸ κέντρον ἡ πυρακτωμένη λεπίς διὰ τὴν διάνοξιν τῶν ὀπῶν, διότι ἡ διεύρυνσις ἐξ ἧς προῆλθον οἱ καμπύλαι εὐρίσκεται σαφῶς κατὰ τὸ ὕψος τῶν ὀπῶν. Πιθανὸν τὸ ἀρχικὸν σχῆμα θὰ παρείχε τύπον ἐξειλιγμένον τῆς μορφῆς τοῦ ἐγχειριδίου τοῦ Μόγλου XI, 22. Σημεῖον ἄξιον προσοχῆς ἀποτελοῦν αἱ ὀπαὶ λόγῳ τῆς θέσεώς των κατὰ τὸ μέσον τῆς λεπίδος καὶ λόγῳ τοῦ ἐπιμήκους σχήματός των. Ὁ σχηματισμὸς τούτων ἐκ τριῶν συνεχομένων ὀπῶν, τοῦ ὁποίου δὲν γνωρίζω ἄλλο ἀνάλογον, ἐρμηνεύεται εὐκόλως : προκειμένου νὰ ἀνοίξουν ἐπιμήκη ὀπὴν ἐχρησιμοποίησαν τὸν ὀπέα τρεῖς ἀλλεπαλλήλως. Ἐπιμήκεις ὀπαὶ συναντῶνται ἐνωρίτατα εἰς τὴν ἀνατολικὴν Μεσόγειον εἰς λεπίδας, τῶν ὁποίων ἡ ἐρμηνεία κυμαίνεται μεταξὺ ἐγχειριδίου καὶ αἰχμῆς δόρατος. Ἡ τελευταία δὲν φαίνεται πιθανὴ διὰ τὴν προκειμένην περίπτωσιν· δὲν ὑπάρχει ἀμφιβολία ὅτι πρόκειται περὶ ἐγχειριδίου. Διὰ τὸ ἐπίμηκες σχῆμα τῆς ὀπῆς ὑπάρχει γενικῶς ἡ γνώμη, ὅτι ἀπεσκόπει νὰ ἐπιτρέπη τὴν πρόσδεσιν τοῦ καλύμματος τῆς λαβῆς δι' ἱμάντων. Θὰ πρέπη νὰ ὑποθέσωμεν, ὅτι οἱ ἱμάντες οἱ διερχόμενοι ἀπὸ τὰς δύο ὀπὰς τῆς λεπίδος ἐστερέωνον τὴν ἐπένδυσιν διερχόμενοι καὶ διὰ τῶν ὀπῶν τοῦ καλύμματος. Ὁ τρόπος τῆς καλύψεως τῆς λεπίδος ὑπὸ τῆς ἐπενδύσεως τῆς λαβῆς δὲν εἶναι πρωτοφανής. Ἀπὸ τὴν Κρήτην ἔχομεν δύο λεπίδας, αἱ ὁποῖαι φέρουν ὀπὰς στρογγύλας ἀπεχούσας ἀπὸ τοὺς ὤμους καὶ τὴν αἰχμὴν, σχεδὸν ὅσον καὶ εἰς τὸ ἐγχειρίδιον 358. Τὸ πρῶτον παράδειγμα προέρχεται ἀπὸ τὸ Χαμαῖζι²⁵ ΜΜΙ ἐποχῆς καὶ φέρει μέσσην ράχιν ἀπὸ τῆς ὀπῆς μέχρι τῆς αἰχμῆς· τὸ δεύτερον ἀπὸ τὸ νεκροταφεῖον τοῦ Χρυσολάκκου τῶν Μαλίων²⁶, τῆς β' περιόδου τοῦ ἀνακτόρου, φέρει πλατεῖαν γλῶσσαν ἄνευ ὀπῶν καὶ ράχιν μετὰ παραλλήλων χαραξέων. Εἶναι προφανές ὅτι ἡ ἐπένδυσις τῆς λαβῆς εἰς τὸ ἐγχειρίδιον τῶν Μαλίων θὰ ἔφθανε μέχρι τοῦ μέσου τῆς λεπίδος, ἀφοῦ ἡ διακόσμησις τῆς ράχεως δὲν συνεχίζεται ἄνω τῶν ὀπῶν.

Δευτέραν θέσιν μεταξὺ τῶν ὀπλων τῆς συλλογῆς καὶ διὰ τὸν ἀριθμὸν των καὶ διὰ τὸ ἐνδιαφέρον των κατέχουν αἱ αἰχμαὶ τῶν δοράτων, διακρινόμεναι, ὡς ἐσημειώθη, εἰς δύο κατηγορίας, τὰς ἐκ χαλκοῦ καὶ τὰς ἐκ σιδήρου, τῶν ὁποίων ἡ δευτέρα, φυσικά, ἀνήκει εἰς τὴν γεωμετρικὴν ἐποχὴν.

Αἱ τρεῖς μινωικαὶ αἰχμαὶ δοράτων 435, 319 καὶ 508 ἀνήκουν εἰς

²⁵) Ξανθοῦ δίδης, Ἄρχ. Ἐφημ. 1906, πίν. 7, 5.

²⁶) Demargne, αὐτόθι (βλ. σημ. 9).

δύο τύπους, τὸν φυλλόσχημον καὶ τὸν τριγωνικόν. Ὁ φυλλόσχημος τύπος 435 ἔχει σχῆμα λεπίδος ἐπίμηκες λογχοειδές. Ὁ τύπος οὗτος ἀπαντᾷ ἤδη εἰς τὸν Μόχλον κατὰ τὴν ΜΜΙΙ ἐποχὴν²⁷. Εἰς ἐποχὴν προηγηθεῖσαν τῶν ὀρθογωνίων τάφων, δηλαδὴ ΜΕΙΙΙ, ἀποδίδεται τύπος ἀνάλογος, εὐρεθεὶς εἰς τὴν Ἡπειρωτικὴν Ἑλλάδα²⁸. Εἰς τὸν αὐτὸν τύπον ἀνήκει καὶ ἡ αἰχμὴ 436, μὲ τὴν διαφορὰν ὅτι δὲν τονίζονται οἱ ὦμοι, ὥστε ἡ μετάβασις ἀπὸ τὸν αὐλὸν πρὸς τὴν λεπίδα γίνεται βαθμιαίως, ὅριον δὲ σαφὲς μεταξὺ αὐτῶν δὲν ὑπάρχει. Ὁ τριγωνικὸς τύπος, τὸν ὁποῖον ἀντιπροσωπεύει ἡ αἰχμὴ 508, εἶναι γνωστός²⁹. Παρουσιάζει σαφήνειαν περιγράμματος καὶ στερεότητα κατασκευῆς μὲ τὴν τριγωνικὴν λεπίδα καὶ τοὺς γωνιώδεις ὦμους του. Τὸ σχῆμα τοῦτο τῆς λεπίδος συνεχίζεται, φαίνεται, μέχρι καὶ τῆς ΥΜΙΙΙ περιόδου, ὅπως μαρτυρεῖ παράδειγμα ἀπὸ τὸν Χ τάφον τῆς Προσύμνης. Γενικῶς αἱ αἰχμαὶ φέρουν ράχεις πλατείας ἐπιπεδουμένας καὶ αὐλὸν κυλινδρικὸν ἐκτεινόμενον πρὸς τοὺς ὦμους. Ἡ στερέωσις ἐπὶ τοῦ κοντοῦ τοῦ δόρατος γίνεται δι' ἐνὸς ἤλου, ὅστις διαπερᾷ τὰς δύο ἀντιδιαμετρικῶς τοποθετημένας πλησίον τῶν χειλέων τοῦ αὐλοῦ ὁπὰς

Αἱ σιδηραῖ γεωμετρικῶν καὶ ἀρχαϊκῶν χρόνων αἰχμαὶ δοράτων τῆς Συλλογῆς, ἡμικατεστραμμένα ἐκ τῆς ὀξειδώσεως, παρέχουν ἀνεπαρκῆ στοιχεῖα πρὸς μελέτην τῶν καθ' ἕκαστα χαρακτηριστικῶν. Αἱ ἑπτὰ αἰχμαὶ βάσει τοῦ σχήματος διακρίνονται εἰς δύο τύπους :

1ον) Τὸν φυλλόσχημον, ὅστις ἔχει λεπίδα εἰς σχῆμα φύλλου μᾶλλον ὠοειδοῦς, ἄνευ ράχεως, μὲ ἐλαφρὰς καμπύλας εἰς τὸ σημεῖον μεταβάσεως πρὸς τὸν αὐλόν, ὅπως εἰς τὸ παράδειγμα 412. Ὁ τύπος οὗτος, γνωστός ἀπὸ τὴν Μινωικὴν Κρήτην³⁰, συναντᾶται ἐνωρὶς εἰς τὰς Μυκήνας³¹ καὶ ἐξαπλώνεται εἰς τὸ Αἰγαῖον³². Εἰς τὴν γεωμετρικὴν ἐποχὴν ἀπαντᾷ παραλλήλως μετὰ τοῦ δευτέρου τύπου, ἀλλὰ σπανιώτερον τούτου³³.

2ον) Τὸν ἐπιμήκη μετὰ κωνικῆς ράχεως συνεχιζομένης εἰς αὐλὸν τύπον, ὅστις εἶναι ὁ ἐπικρατέστερος ἀπὸ τῶν μινωικῶν μέχρι τῶν ἑλληνικῶν χρόνων. Τὸ ὠραιότερον δεῖγμα τοιαύτης αἰχμῆς, ἡ χαλκῆ αἰχμὴ 319 ἀπὸ τὴν Ἀξόν, ἀνήκει εἰς τὴν λήγουσαν γεωμετρικὴν ἢ τὴν ἀρχαϊκὴν ἑλληνικὴν περίοδον, ὅπως δηλώνει ἡ προέλευσίς της. Αἱ

²⁷) S e a g e r, Mochlos, τάφος XX, 10, 12.

²⁸) W a c e, Chamber Tombs, σελ. 190, πίν. VII.

²⁹) Πρὸβλ. ἀπὸ τὰ Γουρνιά: H. B o y d - H a w e s, Gournia, πίν. IV, 48.

³⁰) E v a n s, Preh. Tombs, εἰκ. 113, 14p.

³¹) W a c e, αὐτόθι.

³²) F u r t w ä n g l e r - L o e s c h e k e, Mykenische Vasen, πίν. D 12.

³³) Πρὸβλ. H a l l, Vrokastro, πίν. XXI.

ελάφραϊ παράλληλοι αΐλακώσεις ἐπὶ τῆς ράχεως συνεχίζουσι τὸν τρόπον διακοσμήσεως, τὸν ὁποῖον συνηντήσαμεν εἰς τὴν ὑπ' ἀριθ. 508 αἰχμὴν. Εἰς τὸν αὐτὸν τύπον ἀνήκει καὶ ἡ κεκαμμένη⁸⁴ αἰχμὴ 418, ἡ ὁποία διατηρεῖται καλύτερον τῶν ἄλλων, αἵτινες ἰσχυρῶς ἔπαθον ἐκ τῆς ὀξειδώσεως καὶ τοῦ τεμαχισμοῦ των.

Περὶ τῶν αἰχμῶν τῶν βελῶν 411 καὶ 335 δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ λεχθῆ τι τὸ ἀπολύτως θετικόν. Ὁ τύπος οὗτος, ἄγνωστος ἴσως εἰς τὴν μινωικὴν Κρήτην, ἦτο, φαίνεται, διαδομένος κατὰ τὴν γεωμετρικὴν καὶ ἀρχαϊκὴν ἑλληνικὴν περίοδον. Δυστυχῶς ἐλάχιστα ἔχουσι δημοσιευθῆ ἀνάλογά πως⁸⁵, ὥστε κατ' ἀρχὰς ἐπίστευσα, ὅτι πρόκειται περὶ τύπου σπανίζοντος εἰς τὴν Κρήτην. Ἐπεστήθη ὅμως ἡ προσοχή μου ἐπὶ ὁμοίων βελῶν εὐρεθέντων εἰς Πριναὶν καὶ ἄλλαχοῦ τῆς Κρήτης ἐκ χαλκοῦ καὶ σιδήρου σχεδὸν πάντων ἀδημοσιεύτων. Ἐκτὸς τῆς Κρήτης ὅμοια βέλη εἶναι γνωστὰ ἀπὸ τὴν Δωδώνην καὶ τὰς Μυκήνας. Ὁ Fl. Petrie⁸⁶ χαρακτηρίζει τὸν τύπον τοῦτον «ρομβοειδῆ» διὰ τὴν εἰς σχῆμα ῥόμβου τομὴν τοῦ σώματός των, δίδει δὲ παραδείγματα ὅμοια καὶ μὲ ὁμοίας χαραῖεις ἀπὸ τὴν Αἴγυπτον, σύγχρονα τοῦ Ραμσῆ II. Τὰ χρονολογικὰ ὅρια, κατὰ τὸν Fl. Petrie, τοῦ ρομβοειδοῦς τύπου εἶναι 1200 καὶ 800 π.Χ. Εἰς τὴν χρονολογίαν ταύτην εἶναι σύμφωνον τὸ γεγονὸς τῆς προελεύσεως τοῦ ἑνὸς ἐκ τούτων ἐκ τῆς Ἀξοῦ, ἡ ὁποία ἔδωκεν ἄφθονα εὐρήματα τῆς ἀρχῆς τῆς 1ης χιλιετηρίδος.

Ὁ χαρακτηρισμὸς τῆς αἰχμῆς μετ' αὐλοῦ ἀριθ. 509 παρέχει μεγίστας δυσκολίας. Οὐδαμοῦ ἠῦρον παρόμοιον ἀντικείμενον ἢ παράστασιν ἀνάλογον ἢ ὁποία θὰ διησκόλυνε τὴν ἐρμηνείαν τῆς αἰχμῆς. Τὸ μικρὸν μῆκος καὶ ἡ εὐθέως καταλήγουσα λεπίς ἀποκλείουσι τὴν ἐρμηνείαν τῆς αἰχμῆς ταύτης δόρατος. Δὲν θεωρῶ ἐξ ἄλλου ἀπίθανον τὸν χαρακτηρισμὸν τοῦ ἀντικειμένου ὡς σαυρωτῆρος, διότι ἀφ' ἑνὸς οἱ γνωστοὶ σαυρωτῆρες ἐκ τῶν ἀνασκαφῶν τῆς Ζαφῆρ Παπούρας, τῆς Δωδώνης καὶ τῆς Ὀλυμπίας καὶ ἐκ τῶν παραστάσεων ἀγγείων ἑλληνικῶν ἐλάχιστα ὁμοιάζουσι πρὸς τὴν αἰχμὴν 509, ἀφ' ἑτέρου ἢ πλατεῖα εἰς ὀρθογώνιον μᾶλλον κατατείνουσα λεπίς δὲν μοὶ φαίνεται ὅτι ἦτο κατάλληλος διὰ νὰ ἐμπήγνυται εἰς τὸ ἔδαφος.

⁸⁴) Μεταξὺ τῶν γεωμετρικῶν ὄπλων τῆς Συλλογῆς δύο παρουσιάζονται κεκαμμένα : ἡ αἰχμὴ 418 καὶ ἡ λαβὴ ξίφους 415. Τὸ αὐτὸ φαινόμενον παρουσιάζεται εἰς ὄπλα τῶν τάφων τῶν Μουλιανῶν, ἀναμφιβόλως δὲ σχετίζεται μὲ ταφικὸν ἔθιμον.

⁸⁵) Πρβλ. L e v i, Arcades, πίν. XI.

⁸⁶) Ἐνθ' ἀνωτέρω.

Εἰσαγωγικῶς ἐσημείωσα ἤδη ὅτι ἡ χρονολόγησις τῶν ὄπλων μόνον διὰ τοῦ παραλληλισμοῦ πρὸς ἄλλα ὅμοια χρονολογημένα εἶναι δυνατὸν νὰ γίνῃ, ἀφοῦ εἰς τὰ δημοσιευόμενα ἔλλείπουν αἱ ἐνδείξεις τῶν συνθηκῶν εὐρέσεως.

Διὰ τὸ ξίφος 355 ἔλλείπουν τὰ ὅμοια παραδείγματα εἰς τὴν Κορήτην. Ἀπὸ τὰ προσαχθέντα ἀνωτέρω ἀνάλογα, συγγενέστερον εἶναι τὸ ἐκ Δενδρῶν, ἐκ τοῦ ὁποίου φαίνεται ὅτι ὁ τύπος μὲ τοὺς ὀρθογωνίους ὠμούςς καλύπτει ὀλόκληρον σχεδὸν τὴν ΥΜ ἐποχὴν. Πιθανωτέρα ἐκ τούτου φαίνεται ἡ χρονολόγησις τοῦ ὄπλου 355 εἰς τὴν ΥΜΙΙ περίοδον, ἀφοῦ μάλιστα ἡ ἔλλειψις ράχεως εἶναι σύνηθες φαινόμενον κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην.

Ὁ σταυρόσχημος τύπος, ὡς ἐλέχθη ἀνωτέρω, συναντᾶται κατὰ τὴν ΥΜΙΙ-ΥΜΙΙΙ περίοδον. Τὸ ἐγχειρίδιον ἢ ξίφος 356 ἀνάγεται μᾶλλον εἰς τὴν ΥΜΙΙΙ περίοδον διὰ τὴν ἔλλειψιν ράχεως. Εἰς τὴν περίοδον ταύτην, ὡς εἶδομεν, ἀνήκει τὸ ἐκ τοῦ XXV τάφου τῆς Προσύμνης ὅμοιον.

Τὸ σταυρόσχημον ξίφος 437 δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ τοποθετηθῇ ἐντὸς στενωτέρων χρονολογικῶν ὁρίων ἀπὸ ἐκεῖνα τὰ ὁποῖα καθορίζει τὸ σχῆμα τῶν ὠμών. Ὁμοία ράχιν πρὸς τὴν ράχιν τοῦ ξίφους τούτου συναντᾶται εἰς ξίφη ἀπὸ τὴν Ζαφὲρ Παπούρας τῆς ΥΜΙΙΙ περιόδου, ἀλλὰ τοῦτο δὲν εἶναι ἀρκετὸν διὰ νὰ ἀποκλείσωμεν τὴν ἀπόδοσιν τοῦ ξίφους εἰς τὴν ΥΜΙΙ περίοδον.

Ὁμοίως εἶναι δύσκολος καὶ ἡ τοποθέτησις ἐντὸς στενωτέρων χρονικῶν ὁρίων τοῦ ξίφους 500. Ὁ κερατόσχημος τύπος κατὰ τὸν Evans ἐμφανίζεται ἀπὸ τῆς ΜΜΙΙΙ καὶ φθάνει μέχρι τοῦ τέλους τῆς ὑστερομινωικῆς ἐποχῆς.

Μετὰ μεγαλυτέρας ἀσφαλείας δύναται νὰ γίνῃ ἡ χρονολόγησις τοῦ ἐγχειριδίου 357. Τὰ μνημονευθέντα συγγενῆ ἐγχειρίδια ἐκ Μουλιανῶν καὶ Ζαφὲρ Παπούρας, διάφορα μόνον ὡς πρὸς τὴν ἀπόληξιν τῆς λαβῆς καὶ τὸ πλάτος τῆς λεπίδος, ἀνήκουν εἰς τὴν ΥΜΙΙΙ περίοδον, εἰς τὴν ὁποίαν ἀνήκει καὶ τὸ ἀκριβῶς ὅμοιον πρὸς τὸ 357 ἐγχειρίδιον ἐκ Προσύμνης⁸⁷.

Ἡ χρονολογία τοῦ ἐγχειριδίου 358 θὰ πρόπη νὰ προσδιορισθῇ εἰς τὴν προκεχωρημένην ΜΜ ἐποχὴν, διότι ἀφ' ἐνὸς τὸ σχῆμα παρουσιάζει ἐξέλιξιν ἔναντι τῶν ἐγχειριδίων τοῦ Μόχλου καὶ τῆς Μεσαρᾶς, ἀνηκόντων εἰς τὴν ἀρχὴν τῆς ΜΜ ἐποχῆς, ἀφ' ἑτέρου διότι ἡ πλατεῖα ράχιν, ἐμφανιζομένη εἰς τὴν ΜΜ, συνεχίζεται εἰς τὴν ΥΜ ἐποχὴν. Γενικῶς ἡ μορφή τοῦ ἐγχειριδίου 358 φαίνεται ὅτι προαναγγέλλει τὸν τύπον τῶν ἐγχειριδίων τῶν ὀρθογωνίων τάφων τῶν Μυκηνῶν, καὶ ἐπομένως ὅτι προηγούμενος ἀμέσως τούτων.

⁸⁷) Βλ. ἀνωτ. σημ. 20.

Ἡ ὁμάς τῶν ἐργαλείων δὲν παρουσιάζει ἰδιαίτερον ἐνδιαφέρον, ἀφοῦ περιλαμβάνει τύπους συχνότατα ἀπαντῶντας εἰς τὴν Κρήτην, γνωστοὺς δὲ καὶ ἐκ τυχαίων εὐρημάτων καὶ ἐξ ἀνασκαφῶν. Τὰ εὐρήματα τῆς Μεσαρᾶς, τοῦ Μόχλου, τῶν Γουρنيῶν, τῆς Νοτίου Οἰκίας Κνωσοῦ παρέχουν ἱκανὰ ἀνάλογα διὰ τὸν παραλληλισμὸν καὶ τὴν χρονολόγησιν τῶν εργαλείων τῆς Συλλογῆς Γιαμαλάκη.

Οἱ διπλοῖ πελέκεις ἔχουν τὸ συνήθες σχῆμα τὸ ὁποῖον εἶναι γνωστὸν ἀπὸ τῆς ΠΜΙΙ⁸⁸ ἐποχῆς μέχρι τέλους τῆς ΥΜ. Μικραὶ διαφοραὶ μεταξὺ τῶν δέκα πελέκεων παρατηροῦνται, κυρίως ὡς πρὸς τὸ βάθος καὶ τὸ σχῆμα τῆς ἐγκοπῆς καὶ τὸ γενικὸν σχῆμα τοῦ σώματός των. Ἡ ἐγκοπή ἐντὸς τῆς ὁποίας εἰσεχώρει ὁ ἥλος διὰ τὴν στερέωσιν τοῦ στυλοῦ, ἔχει συνήθως σχῆμα τριγωνικὸν κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἥτιον ἀκανόνιστον. Αἱ ἐγκοπαὶ ποικίλλουν ὡσαύτως εἰς ἀριθμὸν· συνήθως εἶναι δύο, δύνανται ὅμως νὰ εἶναι καὶ τέσσαρες ἢ καὶ μία μόνη. Ὡς πρὸς τὸ σχῆμα οἱ πελέκεις παρουσιάζουν ἐνίοτε ὀρθογώνιον διαμόρφωσιν, μὲ ἐλάχιστην κύρτωσιν τῶν πλευρῶν, ἢ ἀπομακρύνονται ἀπὸ τὸ ὀρθογώνιον σχῆμα διὰ τῆς μειώσεως τοῦ σώματός των κατὰ τὸ μέσον καὶ τῆς βαθμιαίας ἢ ἀποτόμου διαπλατύνσεως κατὰ τὰς ὀξείας ἀκμὰς. Λόγω τῆς ἀτελοῦς δημοσιεύσεως τῶν χρονολογημένων δειγμάτων — συνήθως δὲν ἀναφέρεται ἀριθμὸς καὶ σχῆμα ἐγκοπῶν, οὔτε αἱ φωτογραφίαι ἀποδίδουν ἱκανοποιητικῶς τὸ σχῆμα τῶν πελέκεων — δὲν δύναμαι, βασιζομένη ἐπ' αὐτῶν, νὰ συμπεράνω, ἂν αἱ ὡς ἄνω διαφοραὶ ἔχουν σημασίαν διὰ τὴν χρονολογικὴν κατάταξιν τῶν πελέκεων. Ἐκ τῶν δέκα πελέκεων τῆς Συλλογῆς, οἱ τρεῖς παρέχουν χαρακτηριστικὰ ὄχι συνήθη. Ὁ 338 πέλεκυς, διακρίνεται διὰ τὸ μέγα μῆκός του, φέρει δ' ὀπὴν στυλοῦ ἐλλειψοειδῆ. Παρόμοιον σχῆμα ὀπῆς συναντᾶται εἰς πέλεκυν τάφου τῶν Μυκηνῶν καὶ εἰς ἕτερον ἐκ Νάξου, ἀνήκοντα εἰς ὑψηλὴν ἐποχὴν. Ὁ πέλεκυς 503 φέρει ὀπὴν ὄχι ἀκριβῶς εἰς τὸ μέσον· ἀλλὰ τοῦτο μᾶλλον ὀφείλεται εἰς ἄτεχνον κατασκευὴν.

Ὁ πέλεκυς 371, διὰ τῶν χαρακτῶν περικεφαλαίων τὰς ὁποίας φέρει εἰς τὸ μέσον ἐκάστης πλευράς, παρέχει τὸ δεύτερον παράδειγμα ἐκ Κρήτης πελέκεως μετὰ χαρακτῆς παραστάσεως. Τὸ πρῶτον προέρχεται ἀπὸ τὴν Φαιστὸν⁸⁹ καὶ φέρει παραστάσιν ψυχῆς· θεωρεῖται ὡς ἀναθηματικὸς πέλεκυς καὶ χρονολογεῖται εἰς τὴν ἀκμὴν τοῦ δευτέρου ἀνακτόρου. Πιθανῶς καὶ ἐνταῦθα εὐρισκόμεθα πρὸ πελέκεως ἔχοντος

⁸⁸) Οἱ ἀρχαιότεροι ΠΜ πελέκεις, ἀναθηματικῆς καὶ ὄχι πρακτικῆς χρήσεως, θεωροῦνται σήμερον οἱ τοῦ Μόχλου.

⁸⁹) Ang. M o s s o, *Origini d. civiltà Mediterranea*, σ. 245, εἰκ. 261.

σχέσιν μὲ τὴν λατρείαν, διότι ἐκτὸς τοῦ ἀναλόγου γεγονότος τῆς διακοσμῆσεως, αὐτὴ αὐτὴ ἢ παραστάσεις περικεφαλαίας ἀπαντᾷ ἐπὶ ἱερῶν ἀντικειμένων· οὕτω π.χ. ἐπὶ ἀγγείου τελετουργικοῦ σχήματος ἀπὸ τὸν τέταρτον τάφον τῶν Ἰσοπάτων καὶ ἐπὶ τῆς τριποδικῆς τραπέζης προσφορῶν ἀπὸ τὰς Μυκήνας⁴⁰. Αἱ περικεφαλαῖαι τοῦ πελέκεως 371 ἐμφανίζουν πλήρη καὶ πρωτοφανῆ διὰ τὴν Κρήτην τύπον περικεφαλαίας ἐκ χαυλιοδόντων μετὰ ὑψηλοῦ κυκλικῶ λοφίου⁴¹.

Ἐκ τῶν ξυλουργικῶν ἐργαλείων δύο μόνον εἶδη ἀντιπροσωπεύονται εἰς τὴν Συλλογὴν: ὁ πρίων καὶ ἡ σμίλη. Ὁ πρίων, εἷς ἐκ τῶν καλύτερων ἐκ Κρήτης δειγμάτων, παρέχει σχῆμα, ὀδόντωσιν, θέτιν λαβῆς, γνωστὰ ἤδη ἀπὸ ὅμοια εὐρήματα τῶν Γουρνιῶν, τῆς Νοτίας Οἰκίας Κνωσοῦ καὶ τῆς Ζαφῆρ Παπούρας.

Τὸ σχῆμα τῶν σμιλῶν μὲ τὴν εὐρείαν ἀκμὴν, τὴν βαθμιαίαν μείωσιν πρὸς τὴν λαβὴν δι' ἐλαφροῦς καμπυλώσεως τῶν πλευρῶν, εἶναι γνώριμον ἀπὸ τῆς προανακτορικῆς ἐποχῆς (σμίλη Χαμαιζίου MM1) μέχρι καὶ τῆς YM περιόδου (σμίλαι Γουρνιῶν καὶ Ζαφῆρ Παπούρας). Ἡ ἐπὶ τόσον χρόνον ἐμμονὴ τοῦ σχήματος δὲν ἐπιτρέπει ἀκριβεστέραν χρονολόγησιν τῶν σμιλῶν τῆς Συλλογῆς. Τὸ αὐτὸ ἰσχύει καὶ διὰ τὸν μικρὸν κοπέα, τοῦ ὁποίου τὸ σχῆμα εἶναι γνωστὸν ἀπὸ τοὺς τάφους τῆς Μέσαρᾶς καὶ τὰ Γουρνιά.

Εἰς μᾶλλον περιορισμένα χρονικὰ ὅρια τάσσεται τὸ ξυράφιον 369 τοῦ ὁποίου ὁ τύπος εἶναι χαρακτηριστικὸς τῆς YMII-III ἐποχῆς. Τοῦτο, ἂν καὶ ἐφθαρμένον, παρέχει ἐνδείξεις διὰ τὴν συμπλήρωσίν του. Ἡ ἄνω πλευρὰ, σωζομένη καθ' ὅλον τὸ μῆκός της καὶ διαγράφουσα ἐλαφρὰν καμπύλην, περατοῦται κατ' ὀρθὴν γωνίαν, καὶ τοῦτο δηλώνει ὅτι τὸ τέρμα τῆς λεπίδος ἦτο εὐθύ. Ἡ λαβή, κατὰ πολὺ στενωτέρα τῆς λεπίδος, σχηματίζει βαθὺν κόλπον μὲ τὸ κύριον σῶμα, ἀκριβῶς ὅπως εἰς τὰ ξυράφια ἐκ Προσύμνης⁴² καὶ Δενδρῶν⁴³. Τὰ ἐκ Κρήτης ξυράφια τοῦ αὐτοῦ τύπου ἀπὸ τὴν Ζαφῆρ Παπούρα καμπυλοῦνται ἰσχυρότερον τοῦ ξυραφίου τῆς Συλλογῆς.

ΑΓΝΗ ΞΕΝΑΚΗ

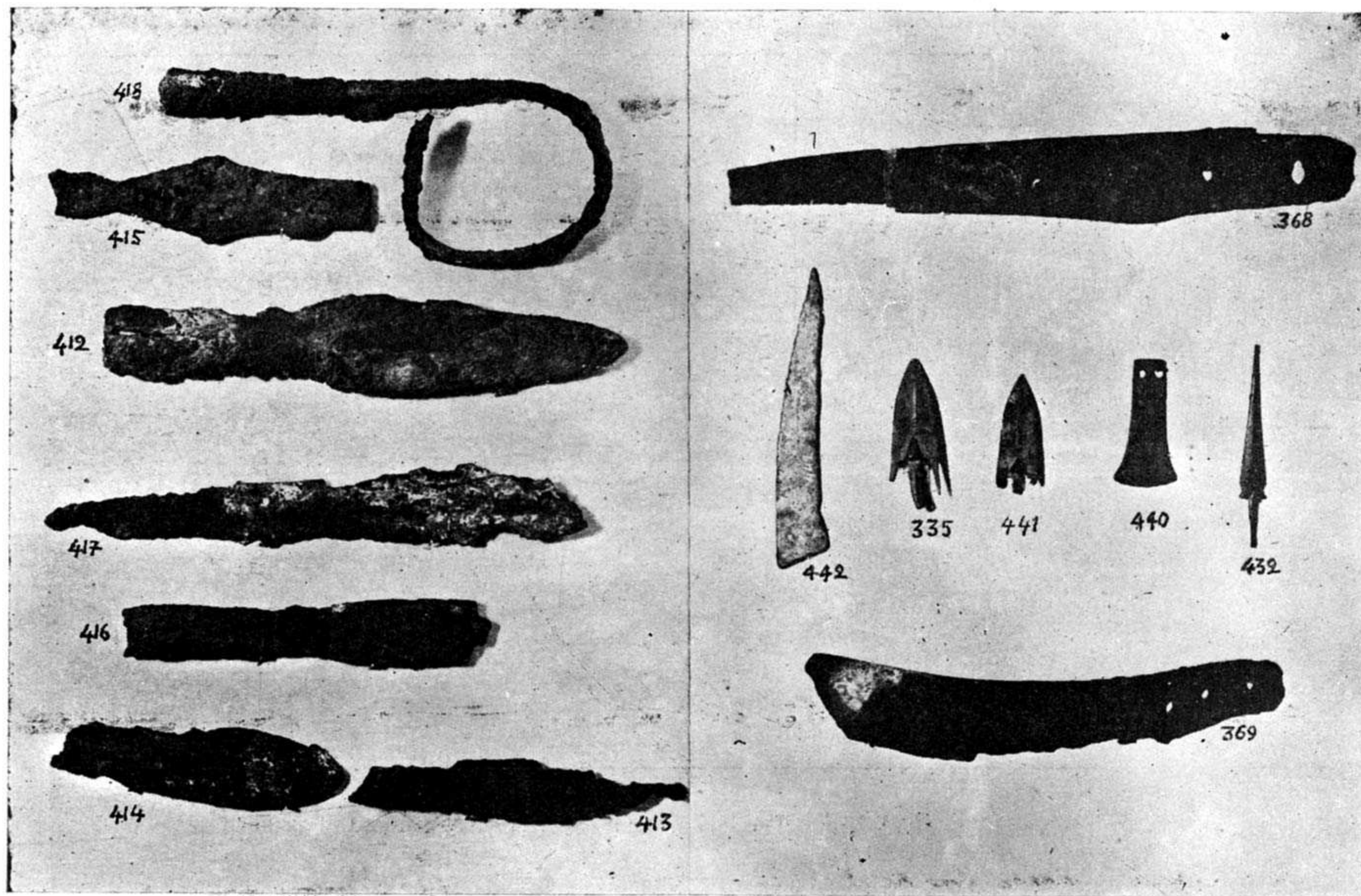
⁴⁰) Evans, Tomb of Double Axes σ. 27, εἰκ. 27b, W a c e, Mycenae 1949.

⁴¹) Ἐπειδὴ αἱ παραστάσεις αὗται προσφέρουν πολλὰ νέα στοιχεῖα εἰς τὸ πρόβλημα τῆς κρητομυκηναϊκῆς περικεφαλαίας, θὰ ἀποτελέσουν τὸ ἀντικείμενον ἰδιαιτέρας μελέτης.

⁴²) Prosymna, τάφος X, εἰκ. 512, τάφ. XLIII, εἰκ. 485.

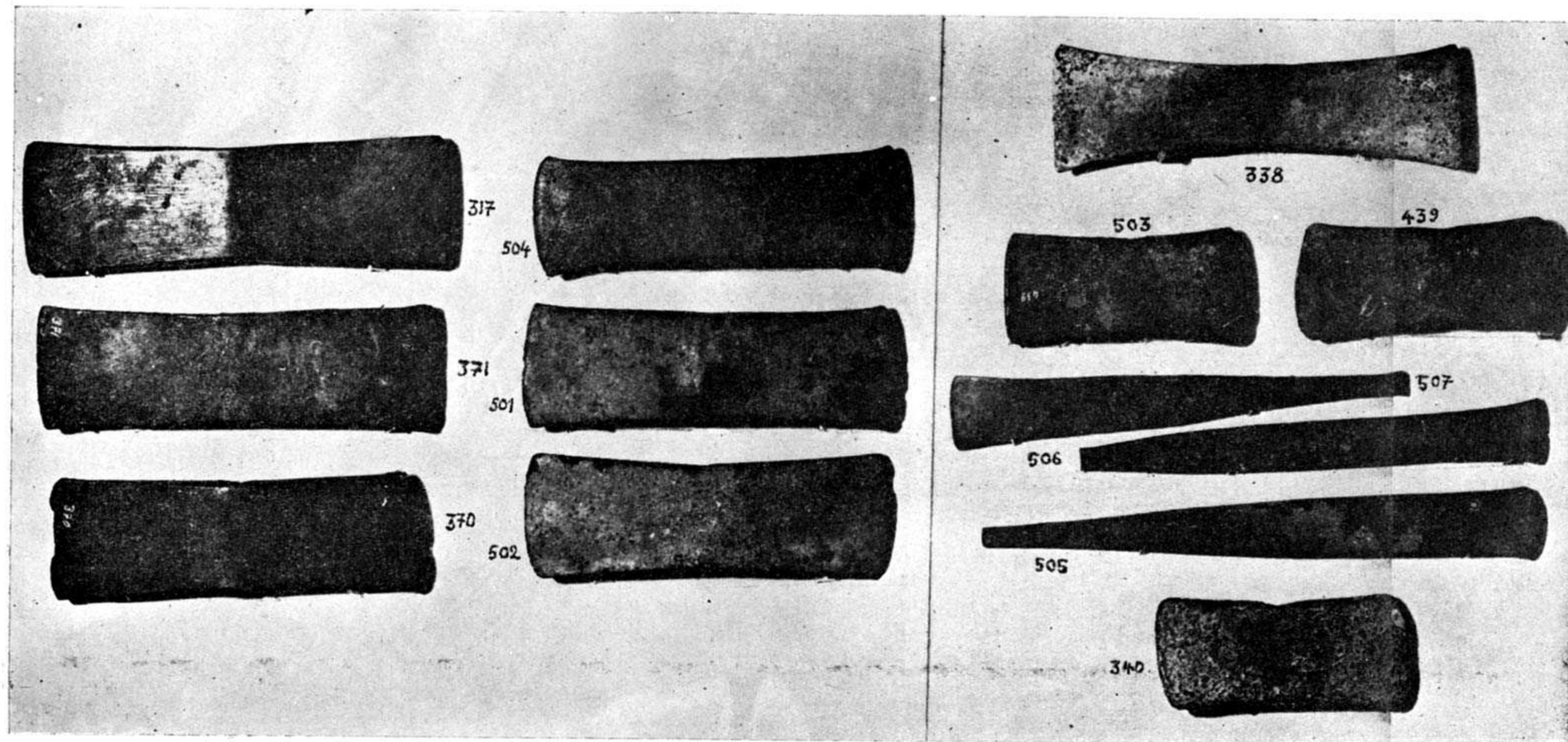
⁴³) P e r s s o n, Royal Tombs, πίν. XXXII.

1) Σιδηρᾶ γεωμετρικὰ ὄπλα, 2) Χαλκᾶ βέλη, μαχαίρια καὶ ἄλλα ἐργαλεῖα τῆς Συλλογῆς Γιαμαλάκη.

1-2. Νινωικοί πελέκεις και σμίλαι τής Συλλογής Γιαμαλάκη.